

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

**FORMOVÁNÍ ÚSTAVNÍHO POŘÁDKU NA UKRAJINĚ
– VÝVOJ POLITICKÉHO SYSTÉMU V PRVNÍ
POLOVINĚ 90. LET**

Plzeň 2014

Hana Knyblová

Západočeská univerzita v Plzni

Fakulta filozofická

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Studijní program Mezinárodní teritoriální studia

Studijní obor Mezinárodní vztahy a východoevropská studia

Bakalářská práce

**Formování ústavního pořádku na Ukrajině
– vývoj politického systému v první polovině 90. let**

Hana Knyblová

Vedoucí práce:

PhDr. Magdaléna Leichtová, Ph.D.

Katedra politologie a mezinárodních vztahů

Fakulta filozofická Západočeské univerzity v Plzni

Plzeň 2014

Prohlašuji, že jsem práci zpracovala samostatně a použila jen uvedených pramenů a literatury.

Plzeň, duben 2014

Poděkování

Chtěla bych poděkovat PhDr. Magdaléně Leichtové, Ph.D. za vedení mé bakalářské práce, za její rady a připomínky. Moje poděkování patří také všem, kteří mě při psaní práce podporovali.

Obsah

Seznam zkratk	6
Úvod	7
1. Procesy se pohnuly aneb co způsobil Gorbačov	11
1.1 Formování politických stran	12
1.2 Ukrajina ve stínu Brežněvovy epochy	16
2. Klasifikace demokratických politických systémů	20
2.1 Volební systémy	24
3. Ukrajině svo-bo-du!	27
3.1 Charakteristické znaky vytvořené funkce prezidenta	29
3.2 Funkční období prezidenta Leonida Kravčuka	31
3.3 Tečka za prvním prezidentem	35
4. Parlamentní volby 1994	37
5. Prezidentské volby 1994	41
5.1 Teorie delegativní demokracie	42
5.2 Leonid Kučma	44
5.3 Klasifikace politického systému na Ukrajině po přijetí Ústavy	48
Závěr	51
Resumé	57
Seznam pramenů a literatury	59
Seznam literatury	59
Seznam internetových zdrojů	64
Prameny	64
Přílohy	67
Příloha č. 1	67
Příloha č. 2	68

Seznam zkratk

DPU	Demokratická strana Ukrajiny
KPU	Komunistická strana Ukrajiny
KSSS	Komunistická strana Sovětského svazu
PDVU	Strana demokratické obnovy Ukrajiny
SeIPU	Zemědělská strana
SPU	Socialistická strana Ukrajiny
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
UHS	Ukrajinský helsinský svaz
URP	Ukrajinská republikánská strana
USSR	Ukrajinská sovětská socialistická republika
ÚV KSSS	Ústřední výbor Komunistické strany Sovětského svaz

Úvod

Na začátku 90. let minulého století se rozpadl Svaz sovětských socialistických republik. Problémy, které tento rozpad způsobil, jsou především politického rázu. V prostoru východní Evropy se začaly nástupnické země formovat jako samostatné státní jednotky, které si pomalu utvářely svůj politický systém. Jednou ze zemí, která měla tendenci a snahu se osamostatnit, byla Ukrajina.

Základ práce spočívá v utváření politického systému Ukrajiny v letech 1990–1996. Cílem práce je sledovat roli prezidenta ve vývoji politického systému Ukrajiny. S ohledem na proces přijímání Ústavy je zkoumána role prezidenta, zda se proměňuje v závislosti na ostatních aktérech v systému a jejich vzájemných vztazích.

Teoretická část práce je založena na klasifikaci demokratických politických systémů. Klasifikace systémů je zaměřena konkrétně na poloprezidentský systém zastupitelské demokracie. Klasické pojetí poloprezidentského systému odpovídá teoriím autorů G. Sartoriho a M. Duvergera. Další popis systému nabízí autoři M. Shugart a J. Carey. V práci je částečně využita teorie volebních systémů. Zde je pozornost věnována jednomu ze systémů, a to většinovému volebnímu systému. Tento volební systém se používá pro volbu prezidenta, ale byl využit i pro parlamentní volby na Ukrajině roku 1994. Teoretická část práce je umístěná před kapitoly, ve kterých je následně aplikována. Do teoretické části je pro politický systém na Ukrajině zahrnuta i teorie delegativní demokracie, která charakterizuje funkční období druhého prezidenta L. Kučmy. Teoretická část práce je zapotřebí pro upřesnění a snadnější orientaci k určení funkce prezidenta v systému.

V práci je čerpáno z cizojazyčné literatury. Nejvíce informačních zdrojů poskytuje Internet. Použité zdroje se skládají z různých zákonů, které nabízí webové stránky Nejvyšší rady Ukrajiny, politických stran a stránky prezidenta Ukrajiny. Zákony jsou nejdůležitějšími zdroji, které charakterizují politický systém a určují formu vlády

na Ukrajině. Autoři cizojazyčné literatury jsou překládáni z cyrilice do latinky podle doporučeného předpisu (NK ČR 2006: 8–12).

Předložená práce se skládá ze seznamu zkratk, úvodu, pěti kapitol, závěru, resumé, seznamu použité literatury a zdrojů a příloh. První kapitola práce představuje historický exkurz událostí v Sovětském svazu od poloviny 80. let 20. století. Název kapitoly „Procesy se pohnuly aneb co způsobil Gorbačov“, takticky vypovídá o situaci, která zapříčinila změnu politického myšlení zástupců komunistické strany. Téma kapitoly je zaměřeno na Michaila Gorbačova a Perestrojku. Jak ovlivnila Perestrojka a Glasnost společnost na Ukrajině? Jaká byla hlavní příčina změny veřejného myšlení? Jaký měly dopad první pokusy o vytvoření demokratických lidových front? Na těchto otázkách je postaven stručný úvod.

Následující podkapitola je zaměřena na vznik demokratických hnutí a politických stran. Stručný popis jejich vzniku a vývoje. Politické strany měly vliv na utváření politického systému a osamostatnění ukrajinského státu a jeho další vývoj. Vznikaly v různých etapách. První etapa je zaměřená na vznik opoziční skupiny Ukrajinský helsinský svaz a Národní hnutí Ukrajiny. Druhá etapa je ve znamení diferenciaci opozičních hnutí a jejich snah o transformaci na běžné politické strany. V poslední etapě dochází k dotvoření stranického systému samostatné Ukrajiny.

Podkapitola pod názvem „Ukrajina ve stínu Brežněvovy epochy“ obsahuje popis situace od voleb do Nejvyšší rady Ukrajinské sovětské socialistické republiky. Volby se konaly v březnu roku 1990 a bezpochyby představují ústřední událost politického života. Příklon Gorbačova ke konzervativcům vyvolal ve společnosti značné změny. Bylo vyhlášeno celosvazové referendum, zda se vyslovit pro zachování Sovětského svazu či nikoliv. Tady si především pokládám otázku, jak Gorbačov ovlivnil následující formování politického systému na Ukrajině.

Hlavní část práce představují následující kapitoly. Druhá kapitola obsahuje teoretickou část práce. Teorie je následně v dalších kapitolách aplikována na politickou praxi na Ukrajině. Kapitola je zaměřena na klasifikaci současných demokratických

politických režimů. Základním východiskem pro odlišení jednotlivých typů forem vlády je nastavení principů vztahů mezi jednotlivými složkami moci. Zaměřila jsem se především na nejpodstatnější rozdíly parlamentního, prezidentského a poloprezidentského systému. Jednotlivé typy režimů dokážeme klasifikovat a komparovat, bohužel neexistuje obecná shoda určující, který z režimů je, či naopak není vhodný. Uvádím vždy režim a jeho charakteristické rysy. Zaměřila jsem se především na poloprezidentský systém. Pro představení systému jsou využity definice různých autorů. Dále je pozornost věnována volebním systémům. Volební systémy tvoří předem stanovená pravidla, podle kterých se konají volby, které jsou jedním z určujících faktorů politického systému a hrají významnou, ne-li hlavní roli při tvorbě konkrétního politického systému daného státu. Teorie je soustředěná na většinový volební systém. Podle tohoto modelu se volil parlament na Ukrajině v roce 1994. Model je také vhodný pro prezidentské volby.

V pořadí třetí kapitola obsahuje ukrajinskou cestu k nezávislosti. Vláda M. Gorbačova a srpnové události vedly ukrajinskou elitu k přijetí Aktu o vyhlášení nezávislosti Ukrajiny a volbě prvního prezidenta. Ukrajinská vláda po vyhlášení nezávislosti převzala sovětskou Ústavu z roku 1978 a doplnila ji o institut prezidenta. Následující podkapitola obsahuje charakteristiku nově vzniklé funkce prezidenta, první prezidentské volby konané v prosinci 1991 a stručný popis vítěze voleb. Cílem je sledovat funkční období prvního prezidenta. Rozpory mezi prezidentem a parlamentem doplnila i třetí složka moci, tj. vláda (Kabinet ministrů). Snahy dohodnout se na znění Ústavy mezi složkami moci vyvolaly předčasné prezidentské i parlamentní volby. Závěr kapitoly tvoří shrnutí politického působení prvního prezidenta Ukrajiny.

Průběh předčasných parlamentních voleb roku 1994 tvoří samostatnou kapitolu. Nejprve představím strany účastníci se parlamentních voleb, které jsou rozděleny do skupin, podle politické příslušnosti na ose levice – pravice. Pozoruhodný je výběr volebního systému pro tyto volby. Je využita teorie většinového volebního systému. Prostřednictvím této teorie je zkoumán výsledek voleb a jeho dopad na politický

system. Kapitola je včleněna do práce z důvodu sledování vývoje politického systému. Jestli volby ovlivnily složení parlamentu, a jaký to mělo důsledek na postavení hlavy státu.

Poslední kapitola je zaměřena na funkční období druhého ukrajinského prezidenta. Předčasné prezidentské volby, jejich průběh a výsledek tvoří téma na prozkoumání jeho role a vlivu. Pro sledování role prezidenta je využita teorie delegativní demokracie. Druhým ukrajinským prezidentem se stal Leonid Kučma. Jak nově zvolený prezident ovlivnil ústavní proces na Ukrajině? Jaké měly důsledky jeho reformy a vydané dekrety? Měly tyto prezidentské činy nějaký vliv na jeho pozici? V textu práce je dále charakterizována Konstituční dohoda, kým byla iniciována, její průběh schválení a především nejpodstatnější změny v systému. Prezident Kučma byl také velmi činný v zahraniční politice státu. Jaké změny v této oblasti přineslo jeho působení pro Ukrajinu? Následující podkapitola obsahuje přijetí Ústavy Ukrajiny a stručný popis základních rysů zaměřených na prezidenta republiky. Teorie poloprezidentského režimu je aplikována na politický systém nezávislé Ukrajiny. Kapitola zahrnuje vedle popisu funkce a pravomocí prezidenta podle Ústavy i popis vztahu mezi ním a parlamentem. Vyřešil se problém rozdělení státní moci mezi dominantní složky moci, přijetím Ústavy?

V závěru práce shrnu nejpodstatnější body ve vývoji politického systému na Ukrajině. Zhodnotím splnění cíle práce. Jakou roli měl prezident Ukrajiny v procesu přijímání Ústavy a vztahu k ostatním aktérům. Kdy byly jeho pravomoci silnější a kdy naopak slabší.

1. Procesy se pohnuly aneb co způsobil Gorbačov

Dříve než se budu věnovat samotnému tématu této práce, uvedu konec 80. let 20. století jako historický kontext do situace v prostoru Sovětského svazu. Zmíním přelomové události, které vedly k rozpadu Sovětského impéria a vyhlášení nezávislosti Ukrajiny. Historický exkurz je založen na deskriptivním přístupu. Je nezbytný pro splnění stanoveného cíle. Funkce prezidenta nebyla na území Ukrajiny běžnou záležitostí, ale byla vytvořena v souvislosti s probíhajícími událostmi.

V polovině 80. let byl nově zvoleným generálním tajemníkem Ústředního výboru Komunistické strany Sovětského svazu Michail Sergejevič Gorbačov. Na svém prvním plenárním zasedání ÚV hovořil o potřebě obrody hospodářství vyžadující všeobecnou přestavbu společenského života. Pojem Perestrojka se zprvu užíval hlavně v souvislosti s hospodářskými otázkami. Mělo dojít k urychlení sociálně ekonomického rozvoje země. Z počátku tato vyhlídka vypadala velmi nadějně. Jednalo se především o zavedení elementárního pořádku, upevnění pracovní a technologické disciplíny a také zvýšení odpovědnosti kádrů. Gorbačov velmi aktivně jmenoval nové místní a oblastní první tajemníky. V personálním složení strany tato aktivita představovala největší přelom, ale ve skutečnosti nový aparát pokračoval ve starých zajetých kolejích (Malia 2004: 420–423). Situace se začala zhoršovat s přijetím dosti nepopulární prohibiční kampaně, která s programem o vyřešení bytového problému představovala pro Sovětský svaz velmi drahou záležitost (Masol 1993: 25–26).

Velkou změnu vyvolala Glasnost', neboli otevřenost či přístupnost (Malia 2004: 424–440). Veřejné mínění bylo v té době velmi málo radikalizováno a zůstávalo v rámci stereotypů. Změnu ovšem odstartovala paradoxně až událost primárně nespojená s politickou sférou, a to Černobylská atomová katastrofa. Havárie jaderného reaktoru v dubnu 1986 byla jednou z výrazných podnětů k formování protikomunistické opozici na Ukrajině. Předpokladem bylo tvrzení úřadů, že nehrozí žádné zdravotní nebezpečí (Rakitskij – Rakitskaja 1990: 83). Zpochybnění systému i těmi nejvíce loajálními občany nastalo v době, kdy se po jaderné katastrofě na Ukrajině, jako jediné

republice v Sovětském svazu, projevila míra úmrtnosti převyšující míru porodnosti. Stávající establishment nebyl schopný adekvátně na následky havárie reagovat. S postupným uvolňováním cenzury se uvnitř ukrajinské společnosti začaly vyvíjet masové protesty vůči režimu (Kopeček – Kubová 2004: 402). Bylo zapotřebí zmírnit napětí ve společnosti. Paralelně s ekonomickými reformami se staly důležité i proměny v politické oblasti. Už nechtěli jen urychlení, ale demokratizaci společenského života. S radikálními změnami ve společnosti se postupně zhoršovala pozice KSSS. Zavedené změny podryvaly důvěru ve straně namísto toho, aby jí dodávaly autoritu (Bojko – Goněc 1997: 225).

Idea o vytvoření širokého demokratického hnutí způsobila zásadní posuny v představě. Vznikaly neformální skupiny například Ukrajinský kulturologický klub, Sdružení Lva, Národní svaz na pomoc přestavbě, Výbor pro podporu přestavby (Haraň 1993: 10). Se vstupem reformních organizací na politickou scénu se v existujícím režimu začala vytvářet otevřená a jednoznačná opozice. Ukrajinská společnost se snažila po vzoru lidových front vznikajících v pobaltských republikách vytvořit svou demokratickou frontu. Bohužel první pokus o útok proti systému je hodnocen jako nezdařený. Hlavy komunistické byrokracie na úrovni měst a republiky zaujaly nekompromisní postoj. Procesy se pohnuly, jak označil sám Gorbačov při XIX. celosvazové konferenci KSSS roku 1988, která poskytla podnět k aktivizaci veřejného mínění. Konečně zazněly otázky týkající se právního státu, parlamentarismu a dělby moci. Strana se přestala vměštnávat do reformního rámce, neboť nedokázala odpovídajícím způsobem reagovat a nebyla schopná se přizpůsobit novým podmínkám. S těmito problémy se potýkal především stranický byrokratický aparát. Sověty již nebyly pod takovým vlivem komunistické strany. V této době se na Ukrajině začal etablovat pluralitní politický život (Bojko – Goněc 1997: 225–227).

1.1 Formování politických stran

Podkapitola je zaměřena na vznik a vývoj politických stran. Na jejich prosazení v politickém životě a celkovém významu v politickém systému. Než se zaměřím

na konkrétní strany tvořící se na území Ukrajiny, vymezím si prostor pro definici politického hnutí, které politickým stranám předcházelo.

Definice politického hnutí podle J. Wiatra popisuje hnutí jako hromadné úsilí lidí o realizaci společného cíle. Politické hnutí využívá politické metody, kterými usiluje o moc nebo vliv. Snaží se změnit nebo naopak zachovat stávající situaci. Neomezuje se ovšem jen na snahu o dobytí a vykonávání moci. Politické hnutí usiluje o vyjádření svých zájmů prostřednictvím určité sociální (společenské) skupiny nebo třídy, která je jeho základem nebo která je jeho údajným základem, ale ve skutečnosti neslouží jeho zájmům. Nebo hnutí, jehož základem je více sociálních skupin (tříd). Hnutí nedisponuje vysokou mírou institucionalizace a organizovanosti (Wiatr 1999: 261–265). Politická hnutí mohou být konzervativní, reformátorská, revoluční a protirevoluční vzhledem k postoji k existujícímu politickému systému. Dále se liší podle vnitřní organizace hnutí na spontánní politická hnutí, slabě a silně organizovaná hnutí. V případě Ukrajiny se jedná o reformátorské hnutí, které se skládalo z opoziční skupiny pod názvem Ukrajinský helsinský svaz. Původně hnutí neusilovalo o svržení politického systému, ale v jeho rámci chtělo uskutečnit zásadní změny. Postupem času se hnutí začalo etablovat do různých politických stran, které měly již revoluční charakter. Odmítaly stávající politický systém a chtěly ho nahradit jiným politickým systémem (Kubát 2007: 213–214).

Politické strany jsou zvláštní institucionalizovanou podobou politických hnutí. Především politická strana usiluje o dobytí a vykonávání moci (Weber 1947: 373). Vznik ukrajinských politických stran můžeme rozdělit do několika základních období, podle klíčových událostí. První událostí je vznik opoziční skupiny Ukrajinský helsinský svaz. Další událostí, kterou končí první etapa vývoje, jsou volby do ukrajinské Nejvyšší rady. Volby pootevřely prostor pro politickou soutěž. Druhá etapa končí vyhlášením nezávislosti Ukrajiny, kdy se z opozičních hnutí utvářely politické strany. Poslední etapu lze zařadit do období od prezidentských voleb v roce 1991 do předčasných parlamentních a prezidentských voleb v roce 1994. V této době politické

strany mezi sebou bojují o postavení v politickém systému (Kopeček – Kubová 2004: 403, 421).

1. etapa

První etapa začíná ustanovením nezávislé opoziční skupiny Ukrajinský helsinský svaz v roce 1988, jejíž založení iniciovala skupina disidentů v čele s V. Čornovilem. Prosazovali respektování lidských práv a úplnou nezávislost tisku a projevu atd. (Potichnyj 1992: 1–3). Na popud UHS se v březnu 1989 konala ve Lvově první politická demonstrace a první politická stávka. Občané na prvomájovou demonstraci vyšli s národními modrožlutými vlajkami (Bilous 1992: 108). Na Ukrajinské helsinské uskupení navázalo Národní hnutí Ukrajiny (zkráceně Ruch). Důležité zmínit, že to byla první organizace v zemi, jež se vyslovila pro vyhlášení samostatného ukrajinského státu (Haj-Nyžnyk 2012: 127–133). Vedle politických hnutí vznikala i hnutí ekologická (př. asociace Zelený svět), studentská hnutí (př. Spolek nezávislé mládeže, Ukrajinský studentský spolek, Studentské bratrstvo) a v hornických oblastech republiky i dělnická hnutí. Požadavky horníků se týkaly sféry oblasti ekonomické, tak i politické. Chtěli zvýšit mzdy, ekonomickou samostatnost dolů a najít způsob řešení sociálního a bytového problému v hornických městech a sídlištích (Rusnačenko 1992: 39–45).

Ze situace lze vypozařovat, že monopol Komunistické strany začal být nahrazován skutečným pluralismem. Na III. zasedání Sjezdu lidových poslanců ÚV KSSS v únoru 1990 byl zrušen článek 6. Ústavy SSSR, který obsahoval vedoucí úlohu KSSS ve společnosti (Crozier 2004: 357; Moulis 2010: 470). M. Gorbačov byl na sjezdu zvolen prezidentem Sovětského svazu. Období končí polosvobodnými volbami v březnu 1990, do nichž šla většina opozičních hnutí společně a vytvořila Demokratický blok Ukrajiny (Kopeček – Kubová 2004: 403).

2. etapa

Druhá etapa je ve znamení diferenciacie opozičních hnutí a jejich snahy o transformaci na standardní politické strany. Probíhá v období od parlamentních voleb do vyhlášení Aktu o nezávislosti Ukrajiny dne 24. srpna 1991. Už v dubnu 1990 se UHS přeměnila na Ukrajinskou republikánskou stranu. URP si stanovila za základní body svého programu antikomunismus, vlastenectví a vytvoření demokratického státu. Později se URP profilovala jako strana pravého středu s důrazem na národní státnost Ukrajiny (Michajlovckaja 1992). Hnutí Ruch se vykristalizovalo do zastřešující organizace, pod kterou začaly vznikat a fungovat různé politické skupiny s cílem dosáhnout nezávislosti Ukrajiny. Vlastní štěpení hnutí začalo na podzim 1990 založením Demokratické strany Ukrajiny, která vzájemně spolupracovala s URP. Uvnitř Komunistické strany se vytvářela tzv. Demokratická platforma, představující reformní křídlo a v prosinci 1990 vytvořila Stranu demokratické obnovy Ukrajiny. Tato postkomunistická strana se připojila k hnutí Ruch a demokratické opozici. V Kyjevě se 25. května 1990 sešel ustanovující sjezd sociálně demokratické strany. Z důvodu vzniklých rozdílů mezi požadavky delegátů se strana rozdělila na dvě samostatné strany. Zformulovaly se Sociálně demokratická strana Ukrajiny a Spojená sociálně demokratická strana Ukrajiny. Obě strany se po několika letech sloučily (Potichnyj 1992: 28–31).

3. etapa

V poslední etapě, od podzimu 1991 do parlamentních a prezidentských voleb v roce 1994, se dotváří politický systém samostatné Ukrajiny. Strany se začínají programově rozčleňovat a probíhá mezi nimi boj o etablování na politické scéně a o postavení v politickém systému, až do předčasných voleb. Současně je do roku 1993 zakázána Komunistická strana. To přimělo skupinu poslanců v čele s dosavadním šéfem komunistické většiny v ukrajinském parlamentu O. Morozem založit Socialistickou stranu Ukrajiny. Pokusy o obnovení komunistické strany neustávaly a úspěšně se po

dlouhých přípravách podařilo 19. června 1993 uskutečnit první sjezd Komunistické strany Ukrajiny (Wilson 1997: 1293–1298).

Strany propojené s Ruchem se začaly v průběhu roku 1992 osamostatňovat. Proces štěpení přinesl na politickou scénu další aktéry, například i extrémně pravicové strany, které kladly důraz na národní otázku (Potichnyj 1994: 19).

Na začátku roku 1993 vzniká Zemědělská strana. Lídry strany jsou převážně předsedové zemědělských družstev. Strana se zaměřila na zachování družstevního vlastnictví a půdy. Byla proti privatizaci zemědělské půdy na rozdíl od Strany práce, která privatizaci prosazovala ve prospěch managementu podniků (Rudyč – Bezverchij – Kyryčenko 1995: 108–109). Vedení SelPU tvořili ředitelé některých velkých státních podniků, tzv. rudí ředitelé (Andrusečko 2007: 48). V ukrajinském stranickém spektru se vyskytují i další méně významné politické strany a strany národnostních a náboženských menšin.

1.2 Ukrajina ve stínu Brežněvovy epochy

Volby konané v březnu roku 1990 do Nejvyšší rady USSR jsou bezprostředně považovány za důležitou událost v politickém životě. Volby se konaly poprvé v polodemokratickém duchu. S přílivem demokratické vlny se utvořily dva parlamentní tábory. Na straně jedné stále zůstávala komunistická většina, která byla tvořena 239 poslanci (Lycenkov 2001: 4). Druhý tábor vytvořili přívrženci frakce Demokratické platformy v Komunistické straně Ukrajiny. Spolu s nimi vstoupili do koalice kandidáti Demokratického bloku, který spojoval Národní hnutí Ukrajiny (Ruch), Ukrajinskou republikánskou stranu a Demokratickou stranu Ukrajiny. Stali se základem opozice pod názvem Národní rada, k nimž se později přidávali další (Haj-Nyznyk 2012: 127–133).

Parlamentní volby se uskutečnily na základě dvoukolového většinového volebního systému, který byl praktikován v komunistickém období (Cabada – Ženíšek 2003: 118). Volby se staly soubojem mezi ukrajinskými komunisty a Demokratickým

blokem. I přes velký úspěch opozice, vítězné místo obsadili komunisté. Hnutí Ruch bylo úspěšné zejména v západní části země. Vzájemné propojení reformních komunistů a demokratického bloku vedlo k dalšímu vývoji politické transformace na Ukrajině. Z iniciativy Demokratického bloku byla 16. července 1990 schválena Deklarace o státní suverenitě Ukrajiny (Bos 2010: 527–577).

Další přelomovou událostí v Sovětském svazu bylo zasedání Sjezdu lidových poslanců, na kterém byly vyhlášeny závažné změny. Komunistická strana se vzdala monopolu na politickou moc. Byl schválen dodatek k sovětské Ústavě a zavedena funkce prezidenta SSSR. Sjezd zvolil M. Gorbačova na tento nově zavedený post, k němuž příslušely i rozsáhlé výkonné pravomoci (Crozier 2004: 374–375).

Politické síly v Ukrajinské SSR se začaly od sebe dosti polarizovat. Na podzim došlo ke střetům mezi opozicí a vládní mocí. Probíhaly masové manifestace, zazněly požadavky na uspořádání kulatého stolu. Plánovaná byla i celostátní jednodenní výstražná stávka, která se ale neuskutečnila (Chart 1992: 125–126).

V polovině října v Kyjevě začali studenti držet hladovku. Společnost požadovala prohlášení Deklarace o státní suverenitě za ústavní zákon, demisi vlády, vyhlášení nových parlamentních voleb, zákaz vojenské služby občanům Ukrajiny mimo republiku, znárodnění majetku KSSS a Komsomolu na území republiky. Hladovka byla ukončena až po odstoupení předsedy vlády V. Masola (BBC 1990).

Gorbačov schválil nařízení, v němž se rozhodl o navrácení občanských a sociálně-ekonomických práv zemědělcům, kteří byli během Stalinovy kolektivizace zemědělství uvězněni a zbaveni majetku. Stejně tak učinil i u všech občanů pronásledovaných z politických, sociálních, etnických, náboženských a jiných důvodů. Dal najevo, že je pro společnost nezbytné oběti Stalinových represí rehabilitovat. Rozhodl se, v Ruské federaci a ve zbytku SSSR o opravdový přechod k trhu. Na základě tohoto rozhodnutí ustanovil komisi v čele s liberálním ekonomem

S. Šatalinem. Tzv. Šatalinův plán¹, který byl založen na hospodářských svobodách jednotlivce, i přes původní schválení nakonec zavrhl (Malia 2004: 480). V tomto okamžiku se prezident začal rozcházet s demokraticky naladěnými zástupci jednotlivých republik. Gorbačov se začal přiklánět ke konzervativcům. Blízký přítel a spojenec Gorbačova Eduard Ševardnadze dokonce rezignoval s upozorňujícími slovy na blížící se diktaturu (Crozier 2004: 380–382).

Velkou nespokojenost pocítovali v armádě důstojníci, kteří se obávali rozpadu impéria (Moulis 2010: 472). Gorbačov neměl na výběr a musel provést strukturální změny. Ovšem spočívaly v tom, že si rozšířil svou pravomoc. Od demokratizace k politice tvrdé ruky. Nahradil liberálního ministra vnitra bývalým generálem KGB, předsedu vlády vystřídal zastánce tvrdé linie Valentin Pavlov a na místo viceprezidenta si dosadil neschopného G. Janajeva. Gorbačov si podřídil státní rozhlas a televizi, následně se pokusil zrušit zákon o svobodě tisku z předchozího roku (Malia 2004: 482). Zrušil prezidentskou radu a vytvořil bezpečnostní radu, tak dostala svou roli armáda a bezpečnost. Z počátečních hesel (pluralismus, demokracie, glasnost') vytvořil nová hesla: disciplína, pořádek, stabilita (Bojko – Goněc 1997: 233). Nejvíce se na změně situace podepsaly krvavé střety ve Vilniusu (Moulis 2010: 472). Z důvodu otočení kurzu v myšlení Gorbačova nese tato podkapitola název, ve stínu Brežněva.

Další významný mezník v tomto období je charakterizován březnovým referendem roku 1991. Konzervativní skupině se podařilo zformulovat otázku pro občany v referendu, zda jsou pro zachování SSSR jako obnovenou federaci rovnoprávných, svrchovaných republik, v nichž jsou garantována lidská práva a svobody všech národů. Výsledky referenda neměly mít závazný právní účinek. Tři pobaltské republiky s Arménií, Gruzii a Moldávií se referenda vůbec neúčastnily² (Crozier 2004: 378). Ukrajinský parlament po dlouhých debatách rozhodl přidat ještě otázku, zda občané souhlasí s tím, aby Ukrajina existovala v rámci Svazu sovětských suverénních států na

¹ Plán měl trvat 500 dní. Jednalo se především o stabilizaci poměrů značným prodejem státního majetku a výběr daní z přírodních zdrojů přenesen na republiky. Plán by tak zlikvidoval nejen pětiletku, ale i stranu.

² Vedení jednotlivých republik odmítlo referendum z důvodu, že by účast v něm znamenala uznání ústavní legitimacy Sovětského svazu. Republiky si uspořádaly své vlastní všelidové hlasování.

základě Deklarace o státní suverenitě Ukrajiny (Bojko – Goněc 1997: 233–234). Dodatečná otázka byla zformulována na základě skutečností, že demokratická opozice v Nejvyšší radě Ukrajinské SSR zpochybnila zákonnost konání referenda, neboť nebylo v souladu s Deklarací o státní suverenitě (Myronenko 1997: 34). Výsledky referenda v případě obou otázek dopadly kladně. O první otázce hlasovalo 70,2 % zúčastněných voličů a o druhé 80,2 % (Haj-Nyznyk 2012: 127–133).

Na jaře 1991, kdy zemi trápila inflace a zdražování, propuká vlna stávek. Účelem bylo vyjádření nespokojenosti s hospodářskou politikou. Ve skutečnosti se stávky staly charakteristickým projevem eskalace politického konfliktu mezi konzervativci a demokratickou opozicí. Horníci v zápalu protestní bouře vznášeli požadavky jak ekonomické, tak politické. Měli v plánu uskutečnit v Kyjevě několikadenní stávku, která se nakonec nekonala (Bojko – Goněc 1997: 233–234). M. Gorbačov ze své vlastní iniciativy uspořádal setkání s vedoucími činiteli devíti republik. Měl v úmyslu najít společný kompromis pro novou svazovou smlouvu (Crozier 2004: 388).

Další vývoj politického systému již přinesl funkci prezidenta, čemuž se budu věnovat po krátkém seznámení s typologií politických systémů.

2. Klasifikace demokratických politických systémů

Kapitola se věnuje klasifikaci politických režimů jako formy vládnutí. Podle Ústavy Ukrajiny je Ukrajina republikou (VVR č. 30/1996: čl. 5). Slovo režim, ač často bývá chápáno ve spojení s diktaturou, je v politologické terminologii hodnotově neutrální. Režim je používán jako označení pro „pojmenování konkrétního aspektu politického systému“ (Kubát cit. dle Ball 1988: 50).

Pro typologizaci politických režimů je potřeba použít dvě kritéria. První kritérium je způsob dělení moci ve státě na moc zákonodárnou a moc výkonnou. Soudní moc také hraje svou roli, ale pouze omezeně. Kritérium druhé je povaha a principy jejich vzájemné spolupráce a závislosti mezi sebou, tj. mezi institucemi zákonodárnými a institucemi výkonnými. Tyto dvě kritéria nejsou ovšem konečné pro pochopení fungování politického režimu a rozdílnosti mezi nimi. Je zapotřebí zohlednit mnoho různých faktorů. Nejdůležitější z nich jsou mimo jiné politické strany a stranické systémy (Kubát 2007: 187–188, Bankowicz 1997: 221). Velmi často je uváděna Duvergerova věta, přeložená Miroslavem Novákem: „Kdo zná klasické ústavní právo a nezná roli stran, vidí současné politické režimy zkresleně; kdo zná naopak roli stran a nezná klasické ústavní právo, vidí současné politické režimy sice neúplně, ale přesně“ (Novák 1997:192). Stranický systém a role politických stran, může ovlivnit povahu politického systému.

Podle kritérií se dělí existující formy zastupitelské demokracie na tři základní typy (Hloušek 2007: 193):

- parlamentní režim,
- prezidentský režim,
- poloprezidentský režim.

Existuje i čtvrtý typ politického režimu tzv. švýcarský režim (Říchová 2002: 59). Tento politický režim vzhledem k povaze práce dále zkoumán nebude.

V následujícím textu se pokusím vysvětlit základní rozdíly mezi formami zastupitelské demokracie. Rozdíly mají svůj základ v odlišném rozdělení kompetencí a vzájemných vztazích mezi třemi základními druhy moci (zákonodárnou, výkonnou, soudní). Nejdůležitější jsou odlišnosti, ve vzájemném vztahu mezi zákonodárnou a výkonnou mocí, neboť moc soudní spadá plně do kompetencí ústavního práva. V parlamentním režimu dochází ke vzájemné integraci legislativy a exekutivy, tzn., že exekutiva vychází z legislativy a je tak legitimována nepřímou. V případě prezidentského režimu jsou obě moci důsledně odděleny a disponují rovněž vlastní legitimační bází (Hloušek 2007: 193). V rámci politologické praxe můžeme identifikovat různé klasifikace zahrnující více znaků, které formu vlády rozlišují. Takové klasifikace jsou méně použitelné, neboť přicházíme na větší počet výjimek. Z tohoto důvodu se v následujících odstavcích zaměřím především jen na nejpodstatnější rysy základních typů. Stanovila jsem si tři otázky, na kterých uvedu následující rozdíly. První otázkou je, jak je vykonávána státní moc ve státě. Druhou je funkce hlavy státu (rozdělení exekutivy). Poslední otázka se týká role vlády.

Parlamentní režim

Tento model je postaven na principu sdílené státní moci s převahou moci legislativní (Říchová 2002: 60). Exekutiva je tzv. dualistická tzn. je tvořena hlavou státu a vládou, kterým je premiér nebo kancléř. Tyto dvě funkce jsou od sebe odděleny. Hlava státu není aktivním účastníkem procesu rozhodování (Kubát 2007: 189). Model můžeme propojit s formou vlády v podobě tzv. parlamentní (konstituční) monarchie, jako nejčastější příklad je uváděná Velká Británie (Hloušek – Kopeček – Šedo 2011: 85). K rysům parlamentního režimu patří, že vláda je odpovědná parlamentu.

Prezidentský režim

Naopak od parlamentního režimu se vyznačuje ústavní a politickou dělbou moci mezi legislativou a exekutivou. Prezident má širokou škálu pravomocí. Ve funkci prezidenta se pojí funkce hlavy státu a předsedy vlády, tzv. monistická exekutiva. Prezident

je přímo volen lidem a má pevně stanovené volební období. Vláda je závislá na prezidentovi (Heywood 2004: 356; Hloušek – Kopeček – Šedo 2011: 81).

Poloprezidentský režim

Tzv. semiprezidentský systém je model založen na základě kombinace kritérií prezidentského a parlamentního modelu. Moc ve státě je rozdělena mezi prezidenta a vládu (respektive premiéra), z toho vyplývá, že exekutiva výrazně převládá nad legislativou. Existuje zde dvouhlavá exekutiva, prezident se o výkonnou moc dělí s premiérem, ale nejsou na sobě formálně závislí (Hloušek 2007: 198). Pokud nejsou oba představitelé z jednoho politického tábora, může dojít k politické odlišnosti mezi nimi tzv. kohabitací. V takovémto modelu je vláda odpovědná parlamentu. Jako příklad bývá uváděná francouzská Pátá republika (Sartori 2001: 123-133; Hloušek – Kopeček – Šedo 2011: 94).

Poloprezidentský systém ve svém mechanismu fungování, není až tolik závislý na ústavních člancích. Určujícím faktorem je především politika a proto existují dosti odlišující se režimy a dochází k mnoha interpretačním sporům. Nejužívanějším příkladem, který poukazuje na jiné dělení, je klasifikace politologů M. Shugarta a J. Careyho. Autoři navrhuji dvojí klasifikaci, která je dosti problematická. V první kategorii, premiérsko-prezidentský režim, má převahu premiér nad prezidentem. Ovšem prezident má jisté významné pravomoci a je volen na základě všeobecného volebního práva. Vláda je odpovědná pouze parlamentu. V kategorii druhé, prezidentsko-parlamentním režimu, je prezident volen v přímých volbách, jmenuje a odvolává členy vlády a může rozpustit parlament. Vláda je politicky odpovědná jak parlamentu tak prezidentovi (Shugart – Carey 1997: 18-25). Rozdělení do těchto kategorií je závislé na tom, zda daná země prochází fází soužití nebo kohabitací.

Vyčlenění samostatného typu poloprezidentského režimu je podle Vladimíra Klokočky nadbytečné. Autor popisuje pouze dva základní modely. Parlamentní prezidencialismus, který spadá pod prezidentský systém a Prezidiální parlamentarismus spadající pod parlamentní demokracii (Klokočka 1996: 210-232).

Samotná existence třetího modelu může působit určité problémy. Pokud se zkoumá zavedení třetího modelu v empiričtějším duchu, je tento model výhodný a pomáhá jasněji klasifikovat politický systém. Poskytuje adekvátnější pochopení specifik ústavně-institucionálního uspořádání a politických procesů této formy specifického režimu. Jaké má tento model spojení s ostatními systémy? S parlamentním režimem se pojí s vládou a jejím předsedou. Stabilita vlády je závislá na podpoře většiny v parlamentu, kterému je také odpovědná. S prezidentským režimem má společné postavení hlavy státu, která má přímou legitimaci ve všeobecných volbách a je volena na stanovené období, během něhož není v podstatě odvolatelná (Hloušek 2007:198).

Sedm obecných kritérií poloprezidentského modelu podle polských politologů Andrzeje Antoszewskieho a Ryszarda Herbuta:

- exekutiva je rozdělená mezi vládu a prezidenta,
- prezident má pevně stanovené funkční období,
- hlava státu je volena v přímých volbách (Antoszewski – Herbut 2001: 324),
- prezident disponuje kompetencemi, které mu umožňují přijímat samostatná politická rozhodnutí ve vnitřní i zahraniční politice,
- prezident má právo formálně jmenovat a odvolávat premiéra a ministry,
- prezident není politicky odpovědný parlamentu,
- možnost předčasného rozpuštění parlamentu a vypsání předčasných voleb související s tím, že vláda je odpovědná parlamentu (Hloušek 2007: 199).

Vzhledem k tématu předkládané práce bych tomuto systému, kde je posílená především role prezidenta, ráda věnovala větší pozornost. Stejně jako autoři publikace „Politické systémy“, využiji teorii Maurice Duvergera, podle něhož v poloprezidentských systémech je prezident volen na základě všeobecného volebního práva (přímá volba). Prezident disponuje celkem rozsáhlými pravomocemi. V systému vedle něj působí předseda vlády a ministři, jež jsou závislí na podpoře parlamentu (Hloušek – Kopeček – Šedo 2011: 96). Rozsáhlejší definici podle režimu nabízí Giovanni Sartori. Prezident je volen všelidovou volbou na pevně dané funkční období.

Prezident sdílí exekutivní moc s premiérem (Sartori 2001: 128-133 srov. Hloušek – Kopeček – Šedo 2011: 97). Sdílení výkonné moci vymezují tři kritéria:

- prezident je nezávislý na parlamentu, není však oprávněn vládnout sám či přímo, a jeho vůle proto musí být tlumočena vládou a procházet přes její rozhodnutí;
- premiér a jeho vláda naopak představují instituce nezávislé na prezidentovi v tom, že jsou závislé na parlamentu – na důvěře nebo nedůvěře (anebo na obojím) a v obou případech potřebují podporu parlamentní většiny;
- duální struktura autority poloprezidentského systému umožňuje různé vyvažování a také přesouvání mocenské převahy uvnitř exekutivy, to však pod podmínkou, že trvá potenciální autonomie každé složky exekutivy.

2.1 Volební systémy

Volební systémy tvoří předem stanovená pravidla, podle kterých se konají volby, které jsou jedním z určujících faktorů politického systému a hrají významnou, ne-li hlavní roli při tvorbě konkrétního politického systému daného státu. Volební proces, zásady volebního práva a volební procedura jsou klíčovými faktory regulující konání voleb (Kubát 2007: 254). Je to tedy způsob, prostřednictvím kterého se uskutečňují volby a stanoví se jejich výsledky (přepočítání mandátů jednotlivým politickým stranám). Na základě, jakým způsobem určíme výsledky voleb a jaké komponenty jsou zahrnuty v tzv. technologii volebního systému spolu s vlastnostmi, které volební systém vykazuje (Cabada – Ženíšek 2003: 13), lze vymezit tři základní typy volebních systémů:

- Proporční volební systém,
- Většinový volební systém,
- Smíšený volební systém.

Zaměřím se na většinový volební systém, který se dále dělí do dvou hlavních podskupin. První podskupinou je systém relativní většiny a druhou systém absolutní většiny (Lebeda 2004: 19–26).

Kandidát nebo strana ve většinové soustavě nezískává ve volebním obvodu všechny hlasy, ale jen jejich většinu. Politická reprezentace se takto skládá z nezávislých kandidátů nebo reprezentantů stran, kteří obdrželi ve svých obvodech více hlasů než jiní. Vzniklá nerovnoměrnost se může dostat do rozporu se zásadou volební spravedlnosti.

Většinový volební systém se projevuje v několika hlavních směrech. Integrační působení systému způsobuje především koncentraci politických skupin ve společnosti do větších integrovaných celků. Právě těmto skupinám umožňuje většinový systém získat mandát. Na rozdíl od poměrného zastoupení, kde nerozhodní voliči politického středu ztrácejí svůj strategický význam ve volbách, dokáže většinový systém usměrnit voliče při hlasování. Není pravidlem, že situace v obvodech musí být vždy vyhrocena do polarity dvou nejsilnějších soupeřů. Další bod je založen na myšlence eliminace minorit. Většinový systém ve prospěch větších stran diskriminuje politické menšiny (Klokočka 1993: 90–94). Pro tento druh systému je typický jednomandátový volební obvod (více mandátové obvody jsou spíše výjimkou). V zemi se vytvoří soustava volebních obvodů, jejichž počet odpovídá počtu mandátů, tzn. v každém obvodě je voleno po jednom poslanci (Lebeda 2004: 22). Vyhrává ten kandidát, který získal nejvyšší počet hlasů. Ostatní hlasy odevzdané pro jiné poslance, ztrácí svůj reálný význam. Aspekt, který má ve většinovém systému zvláštní význam je volební geografie v určování velikosti volebního obvodu a stanovení jeho hranic (Klokočka 1993: 93).

Většinový volební systém se vyskytuje v řadě zemí a na rozdíl od proporčního systému je vhodný také pro prezidentské volby. Aplikace většinového systému se pak liší zpravidla v procesu zvolení kandidáta. Pokud stačí relativní většina hlasů, je zvolen ten, který získal více hlasů než ostatní, to platí pro jednokolový systém

hlasování. Druhou variantou je dvoukolové hlasování, kde je zapotřebí ke zvolení získání absolutní většina hlasů. Tento typ systému bývá označován jako románský většinový systém. Absolutní většina platných hlasů odevzdaných ve volebním obvodu je zapotřebí pro zvolení kandidáta, pokud tomu tak není, koná se po krátké době nové hlasování. Ve druhém kole vyhrává ten kandidát, který získal větší počet hlasů (Lebeda 2004: 25; Klokočka 1993: 93).

3. Ukrajině svo-bo-du!

V důsledku referenda a vládě M. Gorbačova, kterou lze přirovnat k mírné formě začínajícího autoritářství, se republiky Sovětského svazu začaly postupně osamostatňovat.

Nejvyšší rada Ukrajinské sovětské socialistické republiky pověřila Ústavní komisi, aby vypracovala koncepci nové Ústavy. Koncepce nové Ústavy Ukrajinské SSR byla schválena 19. června 1991 (VVR č. 35/1991). Dokument obsahoval vytvoření právního státu, založen na všeobecně lidských demokratických hodnotách a ochraně lidských práv. Ukrajina je unitární stát zahrnující Krymskou autonomní sovětskou socialistickou republiku. Koncepce nové Ústavy stanovuje formu vlády jako prezidentskou republiku (Kubová 2002).

Situace na Ukrajině se z ekonomického hlediska pořád zhoršovala. Zastánci demokracie stále energičtěji požadovali radikální reformu společnosti. V této době se opět začíná aktivovat konzervativní skupina, která dostala obavy z nové svazové smlouvy dojednané mezi prezidentem Gorbačovem a dalšími devíti představiteli svazových republik. Přijetím nové svazové smlouvy by byly zrušeny staré státní struktury a jejich byrokratický aparát (Tanjuk 1991). Zástupci konzervativního tábora se pokusili chopit iniciativy, která vyvrcholila státním převratem 19. – 21. srpna 1991. Ovšem demokratickým silám se podařilo pučisty přemoci. Situace v srpnu způsobila řadu zásadních změn ve státním a společenském uspořádání Sovětského svazu (Cabada 2008: 402; Kopeček – Kubová 2004: 404).

24. srpna 1991 byl přijat Akt o vyhlášení nezávislosti Ukrajiny (VVR č. 38/1991). Přijetí deklarace o nezávislosti bylo pouze logickým vyústěním situace a reakcí na srpnové události. Centrum ukázalo, že není způsobilé se uhájit. Ukrajinské vedení, za takových okolností, pokládalo za nezbytné okamžité vytvoření ukrajinských ozbrojených sil a ukrajinské státní bezpečnosti, schopných bránit suverenitu Ukrajiny. Podle teze moskevských propagandistů prý ukrajinská nezávislost nečekaně spadla Ukrajincům přímo do klína, aniž se o to sami zasloužili. Podle tvrzení jí ani nikdo,

kromě hrstky ukrajinských intelektuálů nepotřeboval (Rjabčuk 2007: 42).³ Referendum o potvrzení vyhlášení nezávislosti a prezidentské volby byly stanoveny na 1. prosince 1991.

Akt o vyhlášení nezávislosti Ukrajiny byl přijat 346 poslanci Nejvyšší rady USSR (EBU 2011). V dokumentu bylo uvedeno, že „na základě nebezpečí, které pro Ukrajinu vzniklo státním převratem v Sovětském svazu 19. srpna 1991, v návaznosti na tisíciletou tradici budování státu na Ukrajině, založeného na právu na sebeurčení podle Charty OSN a dalších mezinárodně-právních dokumentů a v souladu s Deklarací o státní suverenitě Ukrajiny, Nejvyšší rada USSR slavnostně prohlašuje Ukrajinu za nezávislý stát.“ Akt potvrzoval, že území Ukrajiny je nedělitelné a nedotknutelné. Na tomto území je účinná pouze Ústava a zákony Ukrajiny (příloha č. 1).

Po vyhlášení nezávislosti převzala Ukrajinská republika státní uspořádání Ukrajinské SSR založené na Ústavě z roku 1978. Takto nově přijatý dokument byl pomocí dodatku doplněn o institut prezidenta. Na takovém základě vznikl v zemi jakýsi hybrid mezi systémy, kombinující prvky systému sovětské moci, prezidentského systému a systému parlamentního (Kubová 2002).

Koncepce nové Ústavy před konáním referenda značně zestárla. V souvislosti se srpnovými událostmi a přijetím Aktu o vyhlášení nezávislosti Ukrajiny bylo zapotřebí zanášet příslušné změny do nového návrhu. Změny byly zanášeny do Ústavy v rámci běžných schůzí Nejvyšší rady (Aleksejev – Kulčyckyj – Sljusarenko 2000:118).

Ve prospěch ukrajinské nezávislosti v referendu hlasovalo přes 90 % občanů. Přibližně třetina daného počtu představuje hlasy lidí, kteří jsou přesvědčenými zastánci ukrajinské nezávislosti po celý svůj život, a to bez ohledu na rozměry ústřední moci. Další dvě třetiny znázorňují skupinu lidí, kteří ve skutečnosti nebyli ani proti, ani pro. Jsou to lidé, kteří nikdy neměli žádné vlastní přesvědčení. Vždy hlasovali tak, jak

³ Ti, kteří byli pro nezávislost nebo jen s nimi sympatizovali, byli na Ukrajině pouze menšinou. Pro většinu lidí byla nezávislost skutečně něčím nečekaným, nezaslouženým a ne zrovna vítaným.

to žádá vedení: v březnu pro Sovětský svaz a v prosinci pro nezávislost. Do jisté míry se tato odlišnost mezi dvěma skupinami projevila i téhož dne při příležitosti volby prezidenta. Ukrajinské obyvatelstvo mělo možnost vedle hlasování o nezávislosti si také vybrat určitý typ této nezávislosti. Jistý model státu, s nímž by chtěli spojit svou budoucnost (Rjabčuk 2007: 43).

Vyhlášením nezávislosti zmizelo pouto, které udržovalo jednotu většiny nacionální opozice. Změna se projevila v prezidentských volbách, kdy se na post prezidenta nepodařilo prosadit nekomunistickou a nezkompromitovanou osobu, i přes to, že kandidovalo několik reprezentantů dosavadní opozice (Potichnyj 1994: 21). Podle Rjabčuka (2007: 43) právě ta třetina lidí hlasující v březnu 1991 proti vůli místní nomenklatury hlasovala i stejně v prosinci proti SSSR i proti kandidátovi na prezidenta uvedené nomenklatury Leonidu Kravčukovi.

3.1 Charakteristické znaky vytvořené funkce prezidenta

Prezident byl zvolen nejvyšší úřední osobou Ukrajinského státu a vlády podle zákona ze dne 5. července 1991 o prezidentu USSR (příloha č. 2). O funkci se měl právo ucházet občan Ukrajiny, který v den zvolení není mladší třiceti pěti let. Tato osoba nesmí vykonávat jiné funkce ve státních orgánech a veřejných sdruženích nebo dalších organizacích. Prezident ve své funkci mohl setrvat maximálně dvě volební období. Je volen na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva tajným hlasováním na dobu pěti let. Při svém nástupu do úřadu skládá přísahu na plenárním zasedání Nejvyšší rady Ukrajinské SSR.

Prezident by měl vystupovat jako garant zabezpečení práv a svobod občanů a státní suverenity Ukrajiny. Prezident musí dodržovat Ústavu a zákony Ukrajiny. Reprezentuje zemi v mezistátních a mezinárodních vztazích. Přijímá nezbytná opatření k zajištění národní obrany a územní celistvosti republiky. Podle článků má dále řídit a kontrolovat výkonnou činnost kabinetu ministrů Ukrajiny (vlády), řídit systém orgánů vlády a zabezpečit vzájemnou spolupráci s Nejvyšší radou Ukrajiny. Má právo

předkládat parlamentu ke schválení kandidaturu na post premiéra vlády a navrhopvat také jeho odvolání z funkce.

Nejvyšší radě Ukrajiny prezident navrhuje ke schválení kandidatury na místo ministra obrany, financí, ministra zahraničních věcí, spravedlnosti a ministra vnitra. Navíc i místo předsedy výboru státní bezpečnosti Ukrajiny. Všechny zmíněné posty může opět i odvolat. Dalším získaným právem bylo na návrh předsedy vlády jmenovat a odvolávat představitelé z vedoucích funkcí ministerstev, úřadů a jiných orgánů státní správy (například i diplomatické zástupce). Podle článku má prezident právo zrušit vyhlášky kabinetu ministrů Ukrajinské SSR, akty ministerstev a ostatních podřízených orgánů výkonných výborů místních sovětů lidových poslanců Ukrajinské SSR. Dále do jeho pravomocí spadá udělování státního vyznamenání, rozhoduje o udělení a odebrání státního občanství a vyhlášení válečného stavu. Prezident podepisuje zákony Ukrajinské SSR. Nejpozději do dvou týdnů může vrátit Nejvyšší radě předložený zákon s námitkami. Nejvyšší rada může prezidentovo rozhodnutí přehlasovat pouze, pokud je většinovým hlasováním zákon potvrzen.

Prezident má právo imunity. Podle názoru Ústavního soudu může být prezident odvolán z funkce Nejvyšší radou Ukrajinské SSR, pokud bude rozhodnutí přijato většinou ne méně než dvěma třetinami z celkového počtu lidových poslanců Ukrajinské SSR (VVR č. 33/1991: čl. 114).

Volby prezidenta Ukrajiny se konaly 1. prosince 1991. Ve volbách zvítězil „bývalý stranický funkcionář, dlouholetý šéf ideologických struktur Komunistické strany Ukrajiny, výtečný demagog a mistr pauzy, milovník šach a autor nesmrtelného aforismu „Máme to, co máme“ Leonid Kravčuk“ (Kasjanov 2007: 46). Jeho hlavním protivníkem byl lídr Ruchu V. Čornovil. Kravčuka, kterého podporovala nomenklatura i část národního tábora, získal přes 61 % hlasů. První prezident Ukrajinské republiky se narodil na Volyni. Absolvoval v roce 1960 Kyjevskou státní univerzitu a poté studoval v doktorském programu na Akademii společenských věd při Centrálním výboru Komunistické strany Sovětského svazu. Začátek jeho kariéry začal v roce 1970

v ústředním stranickém aparátu USSR. Formování Kravčuka v ústředním aparátu Komunistické strany Ukrajiny je spojeno s V. Ščerbyckým, prvním tajemníkem Komunistické strany Ukrajiny. V polovině 80. let nehledě na Perestrojku, řídil Ščerbyckyj sovětskou Ukrajinu pevnou rukou, i proto Kravčuk v bouřlivé době konce 80. let dělá kariéru v Komunistické straně. V této době se Leonid Kravčuk, ve vedoucích funkcích Komunistické strany, stává svědkem společenských změn. Katalyzátorem změny společenských aktivit na Ukrajině byla především černobylská katastrofa. Od roku 1988 řídí ideologický odbor a je tajemníkem ÚV KSU. V září 1989 vzniká Národní ruch Ukrajiny. Vláda souhlasí s částečně svobodnými volbami do Nejvyšší rady. Na scéně se objevuje předvolební opoziční Demokratický blok, který nabývá značného postavení. Kravčuk kandidoval do Politbyra, jehož se stal během let 1990–1991 členem a přebírá post předsedy v Nejvyšší radě USSR. Během následujících událostí se jeho postavení značně mění a na vlně srpnových událostí opouští komunistickou stranu a přechází do tábora nezávislých. Od této doby Kravčuk symbolizuje tu část nomenklatury, která se rozhodla připojit k budování nezávislé Ukrajiny, ačkoli se její úmysly od názorů národně-demokratického tábora lišily (Andrusečko 2007: 47–48).

Z důvodu „zastaralé“ Ústavy, v níž nebyly přímo ukotveny a jasně zdůrazněny vztahy mezi složkami moci v systému, které by odpovídaly klasické dělbě moci. Tento podivuhodný stav významně ovlivnil další vývoj Ukrajiny v postkomunistickém období a otevřel prostor pro ostrou konfrontaci mezi jednotlivými ústavními orgány. Místo původně plánované prezidentské formy vlády, vznikl jakýsi hybrid mezi systémy. Prezident byl volen přímo, měl právo jmenovat premiéra i vládu a navrhopvat zákony a vydávat v oblasti ekonomických reforem dekrety se silou zákona (Kubová 2002).

3.2 Funkční období prezidenta Leonida Kravčuka

Politický systém na začátku 90. let 20. století měl značně nepřehlednou podobu. Výkon funkce prezidenta L. Kravčuka je zaznamenáno v období, kdy Ukrajina prošla

významným ekonomickým propadem, jenž souvisel zejména s odložením nutných ekonomických reforem. V tomto období byly také zpřetřhány ekonomické vazby s post-sovětským prostorem a došlo k drastickému snížení životní úrovně většiny obyvatel. To vše se podepsalo na politickou atmosféru v zemi. Podobu politického systému ovlivňovala ostrá konfrontace mezi prezidentem a parlamentem. Za neshodami stála nevyjasněnost postavení jednotlivých ústavních institucí a překrývání jejich pravomocí. Slabá strukturovanost stranického systému a minimální vliv politických stran na fungování politického systému byl dalším faktorem ovlivňující jeho podobu (Kopeček – Kubová 2004: 405; Cabada 2008: 403).

V průběhu roku 1992 připravovala Ústavní komise první variantu návrhu ukrajinské Ústavy. V návrhu se odrážely nálady tehdejší doby. Rozpory o vymezení funkcí různých složek moci mezi demokratickým táborem a vládoucí nomenklaturou. Zákon přijatý 14. února 1992 (VVR č. 20/1992) ustanovil Ukrajinu nezávislým státem, kde jediným orgánem zákonodárné moci je ukrajinský parlament. Nejvyšší rada je oprávněna posuzovat a řešit jakékoliv otázky, které nejsou zahrnuty podle Ústavy do kompetencí státní exekutivy a soudnictví (čl. 94). Prezident Ukrajiny představuje hlavu státu a hlavu výkonné moci. Zaručuje práva a svobody občanů, státní suverenitu Ukrajiny. Reprezentuje zemi v mezinárodních vztazích, je náčelníkem ozbrojených sil a přijímá opatření k zajištění obrany, bezpečnosti státu a územní celistvosti Ukrajiny. Dohlíží a řídí činnost kabinetu ministrů a vede systém státních výkonných orgánů a jejich interakce s parlamentem. Má právo svolat mimořádné zasedání Nejvyšší rady. Se souhlasem Nejvyšší rady jmenuje a odvolává předsedu vlády, ministry zahraničních věcí, obrany, financí, spravedlnosti, vnitra a předsedu Státního výboru pro pohraniční služby a celní výbor. Má právo ustanovit, reorganizovat a likvidovat ministerstva, odbory a další výkonné orgány a se souhlasem Nejvyšší rady jmenovat a odvolávat vedoucí činitelé těchto orgánů. Do přijetí nové Ústavy vydává vyhlášky o hospodářských reformách, které nejsou upraveny zákonem Ukrajiny a musí být následně přijaty Nejvyšší radou. Přijímá opatření na ochranu zájmů občanů Ukrajiny v zahraničí. V jeho snaze je uspokojit národní, kulturní, náboženské a jazykové

potřeby ukrajinských občanů žijících i v jiných zemích. V souladu s Ústavou a zákony Ukrajiny v rámci své pravomoci vydává dekrety a směrnice, které jsou závazné (čl. 114).

V únorové novelizaci sovětské Ústavy bylo „definováno postavení prezidenta v rámci systému blízcího se parlamentnímu režimu“ (Cabada 2008: 403). Prezident ovšem nebyl s takovým vymezením spokojen. Požadoval, aby jeho pravomoci byly rozšířeny a zásadní změny ukotveny ve struktuře výkonné moci. Prezident se dostával do závažného konfliktu s vládou vedenou Leonidem Kučmou (Cabada 2008: 403).

V průběhu let 1992 – 1993 se debatovalo o formě státního zřízení, především v rozlišení kompetencí výkonné moci a moci orgánů samosprávy. Debaty začaly schválením zákona o místních radách lidových poslanců a o místní a regionální samosprávě (VVR č. 28/1992). Zákon byl schválen parlamentem v březnu 1992, jako reakce na ustanovení zástupců prezidenta v oblastech a okresech.⁴ Debatovalo se o vzájemných vztazích mezi ústředními orgány moci a regionálními výkonnými a zastupitelskými strukturami (Futej 2005: 51).

Ústavní komise vypracovala v průběhu měsíce května a června 1992 první variantu návrhu ukrajinské Ústavy. Tento návrh nesl podobu tehdejšího politického boje mezi výkonnou a zákonodárnou mocí. V parlamentu se konalo mimořádné dvoudenní jednání o předloženém návrhu (30. 6. – 1. 7.). Schválilo se rozhodnutí postoupit návrh Ústavy k veřejné diskusi, která trvala od června do prosince (VVR č. 37/1992) a zveřejnit dokument v parlamentních novinách (Futej 2005: 127). Připomínky a úvahy k ústavnímu návrhu, které přišly do Nejvyšší rady, se týkaly formy státního útvaru a řízení, rozdělení kompetencí mezi státní orgány, volebního systému, ale také úředního jazyka a občanství, sociálně-ekonomického řádu, symboliky a mezivládních vztahů (Bilenčuk – Kampo 1997: 318).

Podle předloženého projektu měl být prezident hlavou státu a výkonné moci. Mezi jeho pravomoci patřilo obecné řízení Kabinetu ministrů, navrhnout kandidáta na post

⁴ Zákon byl schválen 20. února 1992 (Verchovnaja rada Ukrajiny 1992).

premiéra Nejvyšší radě nebo předkládat návrh na jeho odvolání. Jmenovat a odvolávat předsedy oblastních a městských správ a rovněž zástupce prezidenta v Autonomní republice Krym. Kabinet ministrů podle návrhu je podřízen prezidentovi Ukrajiny. Ve své činnosti se řídí programem a výnosy prezidenta (Pohorilka – Šemšučenka – Jevdokymova 2000: 42). Projekt návrhu lze označit jako poměrně výraznou prezidentskou republiku s výraznými prvky federalismu.

Stále více byly kladeny otázky ohledně rozdělení funkcí mezi jednotlivé složky moci. Problémy v rozdílnosti názorů mezi administrativou prezidenta a Nejvyšší radou vznikaly z důvodu určení statusu a struktury výkonné moci. Tyto rozpory vznikaly i v rámci parlamentu mezi nomenklaturní většinou a opoziční menšinou (Kuľčyckyj 1996: 260–273). Velkou překážkou v budování demokracie bylo složení parlamentu, jehož velkou část poslanců tvořili bývalí konzervativní komunisté blokující jakékoliv reformní úsilí (Kopeček – Kubová 2004: 405).

Nelze nepřehlédnout, že vedle prezidenta a Nejvyšší rady se začala o moc ve státě přetahovat i třetí složka moci, tj. vláda. Ovšem důležitým faktem je, že tato tři centra moci si nejsou rovnocenná. Ve sporu mezi prezidentem a vládou, která byla vedena Leonidem Kučmou, se parlament přiklonil k předsedovi vlády. Vláda získala právo vydávat dekrety na úpravu hospodářských problémů (VVR 2/1993) od podzimu 1992 do jara roku 1993, kdy jí Nejvyšší rada odmítla prodloužit toto právo a L. Kučma musel podat demisi (Cabada 2008: 403, Kopeček – Kubová 2004: 406). Spory mezi prezidentem, parlamentem a vládou o rozsah působností vedly k patové situaci brzdící možnost provedení potřebných hospodářských a politických reforem. Mocenská krize státního uspořádání má své kořeny v Sovětském svazu a do značné míry i v kopírování zahraničních vzorů (Bojko – Goněc 1997: 242).

Ukrajinský parlament ve svém složení je velmi podobný ruskému, naštěstí prezident Kravčuk nešel ve stopách prezidenta Borise Jelcina, který zbavil parlament všech legislativních, administrativních i výkonných funkcí (Sládek 2010: 481). Bohužel se mu ani nepodařilo najít cestu smíru a východiskem se stalo vyhlášení referenda o

důvěře prezidentovi a Nejvyšší radě, které mělo proběhnout 26. září 1993. Ani vyhlášení referenda nevedlo k uklidnění poměrů a prezident Leonid Kravčuk souhlasil s konáním předčasných prezidentských i parlamentních voleb (Bojko – Goněc 1997: 247).

S novými volbami se opět začalo diskutovat o návrhu Ústavy. Dokončený návrh konstituce (VVR č. 42/1993) byl opět předložen v parlamentu k projednání a publikován v tisku 26. října 1993. Na rozdíl od předchozího projektu předpokládal zavedení parlamentně-prezidentské republiky. Prezident Ukrajiny je hlavou státu a jedná jejím jménem (čl. 131). Kabinet ministrů je označen jako nejvyšší orgán státní výkonné moci Ukrajiny, je veden prezidentem a odpovědný parlamentu (čl. 143). V průběhu debat o tomto návrhu lze vyzorovat, že nevyhovoval ani prezidentovi ani parlamentu. Žádný s aktérů nechtěl postoupit své mocenské a kontrolní pravomoci.

3.3 Tečka za prvním prezidentem

Politická činnost prezidenta Kravčuka bývá hodnocená spíše v negativním smyslu. Jeho prezidentské období připadlo bezpochyby na velmi náročnou dobu, spojenou s budováním ukrajinské státnosti. Země byla ve fatální ekonomické situaci a během dvou let upadla i podpora ideje nezávislosti na kritické minimum. Jeho spoluodpovědnost na neúspěšné politické a ekonomické transformaci Ukrajiny v letech 1991 – 1994 je nepochybná. Svůj podíl na neúspěchu nesou ovšem i další politické síly. Obzvláště napnuté vztahy byly mezi nově zvoleným prezidentem, jehož vítězství v roce 1991 do určité míry zapříčinilo porážku veškerého národně-demokratického hnutí, a Ruchem. Ruch byl hlavním oponentem prezidenta v letech 1991 – 1994. Kravčuk nepovažoval Ruch za konstruktivní opozici (Andrusečko 2007: 48). Prorusky orientovaná politická elita neměla pochopení pro vytvoření monolitického ukrajinského národního státu s jediným (ukrajinským) úředním jazykem. Zavést ekonomické reformy, privatizaci ani přejetí nové Ústavy se mu nepodařilo prosadit. Byl obviňován z nadměrných ústupků vůči Západu, ale dokázal přesvědčit Spojené státy o tom, že Ukrajina je pro ně mnohem výhodnější jako partner,

než když je v roli ruského satelitu (Andrusečko 2007: 49). Pozitivní stránkou jeho působení bylo, i přes nelehké vztahy s Ruskem a separatistickými náladami na Krymu (Kopeček – Kubová 2004: 417), že dokázal zesílit mezinárodní pozici Ukrajiny a zároveň posílit i bezpečnost země.

4. Parlamentní volby 1994

Parlamentní volby na Ukrajině roku 1994 jsou označeny za první soutěživé. Řídí se volebním zákonem a jsou to první parlamentní volby v nezávislé Ukrajině. Kapitola věnována parlamentním volbám je důležitá z důvodu chování politických stran v politickém systému. Jak zvolený volební systém ovlivnil spolupráci politických stran a jestli nový parlament ovlivnil roli prezidenta.

Před průběhem a zhodnocením voleb rozdělím ukrajinské strany na ose levice – pravice. Někteří ukrajinští politologové člení podle programové a ideové spřízněnosti politické strany účastníci se parlamentních voleb v roce 1994. Toto členění je velmi složité a nepřehledné (Rudyč – Bezverchij – Kyryčenko 1995: 112–117). Německý politolog Henrik Bischof (1994: 13–16) s drobnými odchylkami rozšířil toto členění. Ukrajinské strany rozdělil do čtyř bloků:

První blok představovala levice, která byla proruský orientovaná. Do tohoto uskupení se řadí následnické subjekty Komunistické strany – komunisté, socialisté a agráři. Levicové spektrum prosazovalo blízkou spolupráci s Ruskem a požadovalo zavést ruštinu jako druhý úřední jazyk. Naopak se vymezovali proti radikálním ekonomickým reformám a zahraničním investicím.

Středolevý blok se ve svých stanoviscích v postoji k Rusku velmi blíží přístupu levice, s rozdílem, že podporuje ekonomické reformy a privatizaci. Mezi levostředové strany lze zařadit například Stranu práce, PDVU, Mezuregionální blok pro reformy⁵ nebo Občanský kongres Ukrajiny.

Středopravé uskupení zahrnovalo národnědemokratické strany, například Ruch, DPU, URP nebo Křesťanskodemokratickou stranu Ukrajiny. Tyto strany se formálně hlásily k radikální koncepci ekonomické transformace. Byly protirusky zaměřené, jejich ideová vlna směřovala prozápadně a usilovně podporovaly ukrajinskou státnost.

⁵ Tato aliance byla tvořena lokálními zájmovými skupinami a organizacemi. Vznikla až těsně před volbami na podporu prezidentské kandidatury odvolaného ministerského předsedy Kučmy. V prezidentských volbách sehrála významnou roli.

Krajní pravici tvořily strany s výrazným protiruským akcentem. Do bloku můžeme zařadit Ukrajinskou konzervativně republikánskou stranu nebo ukrajinské nacionalisty. Usilovali o posílení ukrajinské suverenity a nezávislosti. Strany krajní pravice zaujímaly postoj proti odsunu jaderných zbraní do Ruska a proti vstupu zahraničního kapitálu.

První parlamentní volby v samostatné Ukrajině se uskutečnily v roce 1994. Parlament schválil volební zákon pro volby do jednokomorového ukrajinského parlamentu 18. listopadu 1993. Byl zachován dvoukolový většinový volební systém, kdy první kolo voleb se uskutečnilo 27. března a kolo druhé bylo vypsané na 10. dubna 1994. Kandidáty na poslance mohly navrhnout politické strany. Voleb se účastnili kandidáti 24 politických stran. Kandidáty mohly také navrhnout skupiny voličů (minimálně 10 osob) a pracovní kolektivy (Kopeček – Kubová 2004: 419). Politické strany na Ukrajině představovaly spíše uskupení regionálního a podpůrného charakteru. Lze to vidět na zvolených poslancích, kteří ve volbách vystupovali jako nezávislí. Strany v jednotlivých blocích v průběhu voleb spolupracovaly jen částečně. Zvolený volební systém zvýrazňoval osobnosti kandidátů, jejich vzájemné osobní vztahy potom sehrály velkou roli. Stávalo se, že kandidáti, kteří ne jenže neuspěli, ale ani v druhém kole nepodpořili kandidáta programově blízké strany. Ukázkou může být výrazná porážka Ruchu (Bos 2010: 527–577). Volební zákon měl velký vliv na samotné volby a také výrazně poznamenal další funkčnost parlamentu.

Země byla rozdělena do 450 jednomandátových volebních obvodů. Kandidát v jednomandátovém volebním obvodu musel pro obsazení mandátu získat absolutní většinu. Předpokladem platnosti voleb byla volební účast minimálně 50 % voličů v příslušném volebním obvodě. Pokud některý z kandidátů nezískal v prvním kole alespoň 25 % odevzdaných hlasů nebo volební účast nepřekročila polovinu voličů, konalo se druhé kolo, do něhož postupovali dva nejúspěšnější kandidáti. I při druhém kole stanovoval zákon požadavek na volební účast alespoň 50 % voličů (Kopeček – Kubová 2004: 419).

Volby se do historie Ukrajiny vryly jako velmi zdlouhavé, protože byly mnohdy cyklicky opakovány, pokud nebyla splněna některá z podmínek. Volby probíhaly po celý zbývající rok. Čím déle volby probíhaly, tím více klesala volební účast. Do ledna roku 1995 bylo zvoleno celkem 405 poslanců. Nebyl to tedy jen problém s neobsazenými křesly v parlamentu a pomalým tempem voleb, ale vedle nich se ještě jako vážnější ukázal problém fragmentace nového parlamentu. Na to poukazuje fakt, že přes polovinu zvolených poslanců se nehlásí k žádné straně. Od samého počátku takhle trpěla akceschopnost nového parlamentu. V té době nebylo postavení politických stran upraveno žádným zvláštním zákonem a stranickopolitický systém nebyl připravený nést důsledky zavedeného většinového systému (Ott 1995: 25).

Vedle nezávislých kandidátů se vítězem stali i komunisté. Nacionálně demokratické strany zaznamenaly neúspěch, především Ruch. Příčinou byla hospodářská krize, kterou voliči dávali za vinu právě těmto stranám. Volby také ukázaly velmi výraznou geografickou heterogenitu politických stran. Voličská podpora jednotlivým stranám je velice zajímavě rozložená a lze na ní poukázat některé štepné linie v ukrajinské společnosti např. národností a náboženskou. Východní a jihovýchodní oblasti země jsou velmi silně rusifikované a žije tam početná ruská menšina. Náboženství je pravoslavné s patriarchátem v Moskvě. Lidé v této oblasti volili především levici. V Kyjevě se volily hlavně nacionálně demokratické strany, případně krajní pravici. Avšak nadprůměrným vítězstvím dominovali nezávislí kandidáti. V této části země působí obnovená ukrajinská autokefální pravoslavná církev (s patriarchátem v Kyjevě) a ruská pravoslavná církev. V západní části země, kterou rusifikace zasáhla nejméně, se část obyvatel hlásí k autokefální ukrajinské pravoslavné církvi. Tato oblast byla základnou pro nacionálně demokratické síly a krajní pravici (Bischof 1994: 16–33).

Použití většinového volebního systému pro ukrajinskou praxi ukázal nepředvídatelné důsledky. Dvoukolový volební systém vede obvykle k omezení počtu subjektů zastoupených v parlamentu a k utváření volebních koalic pro druhé kolo. Ovšem v podmínkách teprve vznikající demokracie a nevykrystalizovaného pevného stranického systému způsobil místo zjednodušení a zpřehlednění stranického spektra

roztříštění parlamentu. Po předčasných parlamentních volbách se vytvořil vysoce fragmentovaný parlament se značnou převahou nestraničských kandidátů. Projevila se také velká regionální odlišnost jednotlivých oblastí země. Volby jasně prokázaly, že žádná strana v podstatě nemá celostátní podporu voličů (Kopeček – Kubová 2004: 422).

5. Prezidentské volby 1994

Vzhledem k strašlivému stavu ukrajinské ekonomiky, bylo prakticky nevyhnutelné, že parlamentní volby vyprodukují masivní obrat v politickém složení představitelů. S ohledem na nedávné příklady z Polska, Litvy a Maďarska, ve kterých se po volbách k moci vrátili socialisti, nebylo proto žádným překvapením, že komunisté a socialisté na Ukrajině spolu tvořili největší bok v novém ukrajinském parlamentu (Birch 1995: 93). Nicméně je příznačné, že Ukrajinský lid si nevybral socialistického představitele jako nového prezidenta.

26. června 1994 se konaly prezidentské volby. Podmínkou pro každého kandidáta na prezidenta bylo sehnat určitý počet podpisů ve volebních oblastech. Kandidáti museli předložit alespoň 100 tisíc podpisů (Birch 1995: 94). Úřadujícího prezidenta Kravčuka se rozhodly podpořit nacionálně demokraticky orientované strany, které se vzdaly možnosti postavit vlastního kandidáta. Kravčuk mohl také počítat s podporou neformálního uskupení tvořeného bývalou komunistickou nomenklaturou, která zůstala i za jeho funkčního období ve vysokém postavení ve státní správě a ve státních podnicích. Pro socialistického kandidáta O. Moroze se vyslovili komunisté, kteří také nepostavili vlastního kandidáta. Ve druhém kole prezidentských voleb se vyslovili pro bývalého premiéra L. Kučmu. Oba měli v programu zavedení ruštiny jako druhého úředního jazyka. Upřednostňovali urovnání sporů s Krymem a sblížení s Ruskem. Rozdíl mezi oběma kandidáty byl v prosazení způsobu vlády. Kučma se zasazoval o zavedení poloprezidentského systému s dominantní rolí prezidenta. Naopak Moroz preferoval silné postavení parlamentu, silnou vládou a jen reprezentativní osobou prezidenta (Birch 1995: 98). Dalším kandidátem byl mladý ekonom V. Lanovyj, který měl malou naději na případný úspěch. Ostatní kandidáti I. Pliushch, V. Babych nebo P. Talanchuk neměli prakticky žádnou šanci (Skrobach 1994). Žádný z kandidátů nezískal nadpoloviční většinu.

Kučmova volební kampaň trvala pouhé tři měsíce (od dubna do června), byla založena na dobrovolnících. Kandidát Leonid Kučma byl na černobílých plakátech v roláku a ve

skromném obleku. Slogany kampaně byly jednoduché a jasné: obnova hospodářských vazeb a užší vztahy s Ruskem, hospodářský růst, udělení oficiálního statusu ruskému jazyku (Čalenko 2009).

Druhé kolo se konalo 10. července 1994. Účastnili se ho dva kandidáti s největším počtem hlasů. Nehledě na to, že Kravčuk získal v prvním kole největší počet hlasů, ve druhém kole s Leonidem Kučmou, který získal přes 52 %, prohrál. Volební účast přesahovala 71 %, což bylo více než v kole prvním. Kučmu podporovalo obyvatelstvo v hraničních regionech s Ruskem (Birch 1995: 99). Prezidentské volby roku 1994 se zapsaly do ukrajinské historie především z hlediska otázky týkající se demokracie. Nejenže Kravčuk souhlasil s předčasnými volbami, toto rozhodnutí bylo v postsovětském prostoru unikátní, ale předal vládu zvolenému nástupci klidným způsobem (Andrusečko 2007: 49).

Nový prezident L. Kučma již od počátku výkonu své funkce usiloval o rozšíření svých pravomocí. Následující podkapitola zahrnuje teorii delegativní demokracie, která poslouží jako podklad pro další vývoj politického systému a role prezidenta na Ukrajině.

5.1 Teorie delegativní demokracie

Celou řadu otázek nastolila třetí vlna demokratizace, která přinesla pád nedemokratických režimů ve střední a jihovýchodní Evropě. Řada vznikajících nových státních útvarů hlásící se k demokratickým idejím se zastavily mezi konsolidovanou demokracií a autoritářským režimem (Huntington 2008: 24).

Teorie delegativní demokracie reaguje na vývoj v 90. letech, kdy reálný průběh demokratizace některých států přinesl četná zpochybnění demokratického vládnutí s akceptací a garancí liberálních politických a občanských hodnot, jak je považováno za nutné a přirozené v západním pojetí demokracie. Zpravidla jsou takové demokracie nazývány jako hybridní (Hloušek – Kopeček 2007: 285). Definice delegativní demokracie argentinského politologa Guillerma O'Donnella, kterou dále využívají

autoři Vít Hloušek a Lubomír Kopeček, poslouží jako koncept pro charakterizaci politické praxe na Ukrajině, neboť se kromě případů hybridních režimů v Latinské Americe dá aplikovat i na režimy vzniklé ve třetí vlně demokratizace ve střední a východní Evropě (Hloušek – Kopeček 2007: 291; Huntington 2008: 31).

Delegativní demokracie se uchytí především v těch nových státech, které se potýkají s vážnými ekonomickými a sociálními problémy. Tyto problémy si sebou přinášejí ze starého režimu. Země se potýkají s nízkou mírou demokratické konsolidace a procházejí obtížným procesem přeměny, aniž by mohly navázat na delší demokratickou tradici, nebo také žádnou. Vyzdvihnuta je především úloha institucí, které jsou v takové zemi slabě zakořeněné. Na rozdíl od západních demokracií, kde jsou zaběhlé procedury a pravidla umožňující kooperaci mezi jednotlivými ústavně-politickými institucemi, v neinstitutionalizovaných demokraciích instituce tuto roli neplní. Rozsah a účinek jejich působení je omezený. Z toho vyplývá, že místo dobře fungujících institucí se začne rozvíjet politický klientelismus, patrimonialismus a korupce (Hloušek – Kopeček 2007: 291–292).

Tyto systémové faktory umožňují výraznou dominanci prezidenta, který je volen přímo a získává díky tomu silný mandát. Vytváří tak základní rys delegativní demokracie. Vzhledem k časté nefunkčnosti ostatních složek systému se prezident prezentuje sám jako „ztělesnění společnosti“ či „zachráncem vlasti“, také především, že je volen lidem a ne politickými stranami, které za ním obvykle opravdu nestojí, jak je tomu například v poloprezidentském systému západního typu. Tichou podporu představují různá hnutí. Volby bývají velmi emotivní, neboť kandidátům jde o možnost vlády téměř bez omezení. Na rozdíl od klasických zastupitelských demokracií ho omezují pouze vazby vůči zákonodárné a soudní moci. Výsledkem takového rozložení sil bývá prezidentova dominance nad parlamentem. V takovém systému dochází k neúměrnému posílení exekutivy na úkor ostatních složek moci. Prezident má tendenci často prosazovat svá rozhodnutí bez souhlasu parlamentu (Hloušek – Kopeček 2007: 292–293).

5.2 Leonid Kučma

Boj mezi kandidáty na post prezidenta Ukrajinské republiky v druhém kole vyhrál L. Kučma. Od svého zvolení usiloval o výrazně silné postavení své funkce v politickém systému (Mlejnek 2004). Období vlády prezidenta Kučmy v praxi charakterizuje delegativní teorie (Kubíček 1994: 423; Linz – Stepan 1996: 278).

Nový prezident se snažil vyřešit kolizi ve vztahu s parlamentem tak, že podepsal dekrety o opatřeních týkajících se provedení strukturálních změn a zajištění vedení v oblasti státní výkonné moci. Dekret (č. 512/1994) předpokládal, že prezident bude řídit činnost vlády, vymezovat základní směry její práce a určovat prioritní problémy, které mají být bezodkladně vyřešeny. Nejdůležitější otázky týkající se ekonomických změn, vytváření tržních vztahů a sociální ochrany občanů bude řešit Kabinet ministrů s bezprostřední účastí prezidenta.

Dále bylo stanoveno, že návrhy výnosů prezidenta ohledně základních hledisek ekonomických reforem a sociální ochrany obyvatelstva se budou připravovat s povinným zapojením vlády. Byl zaveden nový systém mocenských vztahů v oblasti podřízení orgánů místní správy a samosprávy. Místo zástupců prezidenta na místní úrovni, byly kompetence předány předsedům oblastních a okresních rad a výkonným výborům. Podle nové legislativy se předsedové oblastních rad a rovněž jejich výkonné výbory stali podřízenými prezidentovi a byli jim také kontrolováni. Kučma si vytvořil svůj poradní orgán, Radu regionů. V Radě byli zastoupeni představitelé jednotlivých ukrajinských regionů (oblastí). Takto si získal podporu části regionálních elit (Kopeček – Kubová 2004: 407). Ovšem tato opatření nebyla úplně v souladu s tehdy platným ústavním právem a měla pouze přechodný charakter. Ústavní úprava zůstávala nadále naléhavou potřebou.

Prezident Kučma si stál za tím, že jako jediné možné východisko z krize je urychlit reformy, které by současně vedly ke stabilizaci ekonomiky.⁶ V ekonomice kladl důraz na reorganizaci a usprádnění financí, spojené s bankovní reformou a snížením daňové

⁶ Dosavadní ekonomický koncept spočíval na stabilizaci a teprve poté na postupných reformách.

zátěže. Hlavním výsledkem a cílem pro nového prezidenta byla tržní ekonomika. Po etapách se měla provádět liberalizace cen, strukturální transformace výrobního sektoru, decentralizace a liberalizace zahraniční obchodní politiky (Bojko – Goněc 1997: 248).

Leonid Kučma si velice rychle našel řešení k problému vytvoření hierarchické struktury výkonné moci. Vystoupil s iniciativou, aby byla podepsána Konstituční dohoda (VVR č. 18/1995), do té doby, než bude přijata a odsouhlasena nová Ústava (Kubová 2002).

Návrh zákona vypracovaný administrativou prezidenta o státní moci a místní samosprávě na Ukrajině, byl na konci roku 1994 předložen Nejvyšší radě. Při projednávání návrhu zákona, v průběhu tří čtení, byly do něj Nejvyšší radou zaneseny podstatné změny a doplnění. Návrh byl dokončen v květnu 1995, bohužel parlament nebyl schopen schválit zákon ústavní většinou (Ukrajina 1995: *passim*). Poměrná většina poslanců Nejvyšší rady návrh podporovala, ale proti němu vystoupila levice, která se skládala převážně z KPU a národní demokraté, kteří v návrhu zákona spatřovali perspektivu ustanovení autoritarismu. Návrh zákona byl nakonec podepsán na začátku června 1995, pod výhružkou vypsání referenda, v němž by občané vyslovili důvěru buď parlamentu, nebo prezidentovi. Návrh byl založen na smíšeném prezidentsko-parlamentním systému. Opíral se o kompromis mezi silnou prezidentskou mocí a parlamentem jako zákonodárným a kontrolním orgánem. Pro podepsání dohody mezi prezidentem a předsedou Nejvyšší rady, ohledně zavedení přechodných pravidel rozdělení funkcí u jednotlivých složek moci, hlasovalo 240 poslanců parlamentu. Ostré kritiky na předsedu O. Moroze, který jménem parlamentu podepsal Konstituční dohodu, směřovaly ze strany levicových poslanců Nejvyšší rady. Poslanci nechtěli uznat platnost dosaženého kompromisu, protože pouze odsouval končené objasnění zřízení a funkcí státní moci na Ukrajině. Nazývali dohodu protiústavním dokumentem (Kubová 2002). V závěrečném ustanovení dohody (VVR č. 18/1995: čl. 61) je zdůrazněna nezbytnost vytvoření odpovídajících podmínek pro urychlení a úspěšné dokončení ústavodárného procesu na Ukrajině. Nová Ústava

Ukrajiny má být přijata ve lhůtě jednoho roku ode dne podepsání této konstituční dohody.

Konstituční dohoda nebyla schválena kvalifikovanou většinou, ale vytvořila kompromis mezi prezidentem a parlamentem. Prezident byl přímo volen a představoval hlavu státu a šéfa výkonné moci. Měl právo bez souhlasu parlamentu jmenovat vládu a nesl odpovědnost za vnitřní i zahraniční politiku země. Vláda ovšem parlamentu odpovědná zůstala (Kubová 2002).

Na začátku roku 1996 administrativa prezidenta chtěla co nejrychleji dokončit návrh Ústavy, který by byl schválen v rámci referenda a uzákonil prezidentskou republiku. Konání referenda by způsobilo další polarizaci ve společnosti a bylo by nadbytečně nákladné, proto prezident souhlasil s myšlenkou schválení konstituce parlamentem. Pracovní skupina Ústavní komise vypracovala ústavní návrh, který byl prezentován jako pro prezidentský. Na rozdíl od předchozích projektů, bylo významné posílení prezidentských kompetencí ve srovnání s ostatními složkami moci. Jako první byly udělané úpravy mezi prezidentem a vládou ohledně rozdělení pravomocí a povinností. Prezident získal rozsáhlé pravomoci a politická odpovědnost za jednotlivé kroky výkonné moci přešla na vládu. Návrh byl schválen Ústavní komisí v březnu a předložen k projednání Nejvyšší radě (Byblyoteka 2006: passim).

Moc prezidenta nabývala na síle, zatímco moc Nejvyšší rady zůstávala slabá. Slabá strukturovanost stranického systému a existence „strany moci“ byly dvě hlavní příčiny slabého parlamentu. Tzv. strana moci⁷ byla jedním ze specifíků politického uspořádání Ukrajiny po celou dobu vlády prezidenta Kučmy. Dalším významným fenoménem vedle nomenklaturní elity byly oligarchické klanové struktury. Mezi těmito dvěma specifiky existuje úzká vazba. „Bezpartijní strana“ zpravidla prosazuje zájmy spřízněných oligarchických klanů (Kopeček – Kubová 2004: 419–423). Mezi nejvýznamnější klany patří dněpropetrovský, doněcký a kyjevský. Prezidenta Kučmu

⁷ Seskupení bývalých komunistických elit. Na sklonku režimu se začaly pragmaticky orientovat pro ukrajinsky a podařilo se jim tak distancovat od ortodoxních komunistů a díky svým vazbám si udržet zásadní podíl na moci.

podporovaly vlivné regionální elity z dněpropetrovské oblasti (Kopeček – Kubová 2004: 406).

S osobností L. Kučmy je spojena i razantní změna v zahraniční politice Ukrajiny. Prezident začal vyžadovat pragmatickou a racionální zahraniční politiku na skutečné profesionální úrovni. Ukrajina má podle představ prezidenta zastávat roli aktivního činitele v mezinárodních vztazích. Ve vztahu s Ruskem si prezident vyžadoval jednání na principu rovný s rovným. Ukrajina od počátku své nezávislosti usilovala o co nejužší vztahy s Evropskou unií. Prozatímní dohoda o partnerství a spolupráci s Evropskou unií byla podepsána v roce 1994. Ukrajina požádala o statut přidruženého člena Unie a prozatímní dohoda vstoupila v lednu 1996 v platnost. Jako dědictví po SSSR zůstal na území Ukrajiny rozmístěn arzenál jaderných zbraní. Stažení jaderných zbraní z Ukrajiny představovalo významný krok z hlediska světové bezpečnosti a Ukrajina přistoupila ke smlouvě o nešíření jaderných zbraní v listopadu 1994. Jako první z bývalých republik SSSR se zapojila do programu NATO Partnerství pro mír. Do Rady Evropy byla Ukrajina přijata na podzim roku 1995 (Bojko – Goněc 1997: 249).

Jak již bylo zmíněno, funkční období prezidenta L. Kučmy charakterizuje teorie delegativní demokracie. Ukrajina se podle teorie řadí mezi tzv. hybridní státy, které se potýkají s vážnými ekonomickými a sociálními problémy. Pro dobře fungující stát je důležitá role institucí, které představují ve fungování moderní společnosti základní úroveň, na které probíhá vzájemná komunikace jedinců a nejrůznějších zájmových skupin. Ukrajinu, jako nový stát můžeme zařadit mezi státy, kde instituce tuto roli neplní. Místo dobře fungujících institucí, se rozvíjí politický klientelismus a korupce. Dalším důvodem ne dobře fungujících institucí je vyzdvihována role prezidenta, který je podporován společenskými elitami nebo hnutím. V případě prezidenta Kučmy se jednalo o regionální elity z dněpropetrovské oblasti.

5.3 Klasifikace politického systému na Ukrajině po přijetí Ústavy

Od března 1996 se začalo velmi živě diskutovat o dokončení nové Ústavy. Jednání probíhaly na téma týkající se rozdělení funkcí ve státě. Při vytváření nové Ústavy se přebíraly zkušenosti z minulých návrhů. Debaty o podobě schválení byly napjaté, nakonec Nejvyšší rada pod hrozbou úplné ztráty vlivu na ústavodárný proces schválila definitivní podobu ukrajinské Ústavy dne 28. června 1996 (Kubová 2002). Přijetím Ústavy konečně získal nezávislý stát státní institucionální jistotu.

Podle Ústavy je nositelem suverenity a jediným pramenem moci lid, který vládne prostřednictvím volených orgánů místní samosprávy (VVR 30/1996: čl. 5). Státní moc je rozdělena na moc zákonodárnou, výkonnou a soudní (čl. 6). Ústava a další zákonné akty stanovují pravomoci příslušných orgánů. Ukrajina je podle nich charakterizována jako smíšená prezidentsko-parlamentní republika. Prezident Ukrajiny je volen na základě všeobecného, rovného a přímého volebního práva na dobu pěti let. Prezidentem se může stát občan Ukrajiny, který dovršil věku 35 let, má volební právo, mluví ukrajinským jazykem a žil posledních deset let na Ukrajině před dnem konání voleb. Prezident nesmí zastávat jiné státní funkce a zvolen může být maximálně dvě po sobě jdoucí volební období (čl. 103). Disponuje rozsáhlými pravomocemi, například může uplatnit právo veta vůči zákonům schváleným parlamentem a právo vydávat podzákonné právní normy.

Se souhlasem Nejvyšší rady Ukrajiny prezident jmenuje a odvolává předsedu vlády, rozhoduje o jeho odchodu do důchodu. Na návrh předsedy vlády jmenuje prezident členy Kabinetu ministrů Ukrajiny (čl. 106). Prezident může zrušit akty Kabinetu ministrů, který je nejvyšším orgánem výkonné moci. Kabinet ministrů je odpovědný prezidentovi, který jej může podle vlastního uvážení odvolat a zároveň je Kabinet podřízený a odpovědný Nejvyšší radě Ukrajiny, která mu může vyjádřit nedůvěru (čl. 113). Tzv. princip dvojité politické odpovědnosti vlády.

Zkoumaný politický systém odpovídá teoriím M. Duvergera i G. Sartoriho. Teorie těchto autorů jsou popsány ve druhé kapitole a podle níž se politický systém Ukrajiny

řadí do kategorie poloprezidentského systému. Přímá volba prezidenta, jehož funkční období je pevně stanoveno. Prezident je nadán nezanedbatelnými pravomocemi a nezávislý na parlamentu, ale také není oprávněn vládnout sám. Sdílí výkonnou moc s premiérem a ministry, kteří jsou na podpoře parlamentu naopak závislí.

Vedle klasického pojetí poloprezidentského systému dle Sartoriho a Duvergera je vhodné zařadit politický systém Ukrajiny do kategorie prezidentsko-parlamentních režimů podle autorů Shugarta a Careyho. Prezident je volen v přímých volbách, jmenuje a odvolává členy vlády. Prezidentovi je odpovědná vláda, která je rovněž odpovědná i parlamentu. Dvojitá kontrola je obvykle zdrojem konfliktů mezi exekutivou a legislativou, které byly v ukrajinském politickém prostředí často řešeny ze strany prezidenta postupy hraničícími s ústavností a demokratickými principy.

Při porovnání pravomocí prezidenta dle Konstituční dohody z roku 1995, došlo pod vlivem přijetí nové Ústavy k oslabení pozice prezidenta. Ale i přes to, má prezident v systému dominantní postavení. Hlavním ukazatelem je u přímo volených hlav státu možnost jejich odvolání. Zpravidla jde o tzv. impeachment. Procedura impeachmentu může být použita jedině na základě obžaloby z velezrady či spáchání jiného závažně trestného činu (čl. 111). Podle článku 111 Ústavy Ukrajiny musí být zahájení procesu iniciováno většinou poslanců Nejvyšší rady. Ta také musí zřídit vyšetřovací komisi, která výsledky svého šetření opět předloží parlamentu. V případě, že výsledek vyšetřovací komise potvrdí obvinění, je případ postoupen Ústavnímu soudu, což ovšem podléhá souhlasnému hlasování dvoutřetinovou většinou všech poslanců. Pokud Ústavní soud shledá prezidenta vinným, parlament může a nemusí odvolat prezidenta hlasováním, v němž je zapotřebí vysoké kvorum tří čtvrtin poslanců Nejvyšší rady. Prakticky je tedy prezident vlastně neodvolatelným.

Prezident má dále právo suspenzivního veta, které je možné přehlasovat dvoutřetinovou většinou poslanců Nejvyšší rady (čl. 94). Může iniciovat zákony, přičemž ty, které prohlásí za neodkladné, má parlament povinnost projednat okamžitě (čl. 93). Prezident má právo svolat zvláštní zasedání Nejvyšší rady (č. 83). Prezident

může parlament rozpustit v situaci, kdy se do třiceti dnů od svého zvolení nesejde k řádnému zasedání (čl. 90).

Sedm obecných kritérií poloprezidentského modelu podle Antoszewskieho a Herbuta, lze také aplikovat na praxi ukrajinského politického systému. Přímá volba prezidenta, který má pevně stanovené funkční období nezávislé na parlamentní periodě. Exekutiva je rozdělena mezi prezidenta a vládu. Přičemž prezident disponuje kompetencemi, které mu umožňují přijímat politická rozhodnutí ve vnitřní a zahraniční politice. Další kompetence má vzhledem k vládě (jmenování a odvolávání premiéra a ministrů). Prezident není odpovědný parlamentu, ale má možnost jej rozpustit v souvislosti s tím, že vláda je odpovědná parlamentu.

Ukrajinu od vyhlášení nezávislosti vzhledem ke klasifikaci demokratických systémů nelze zařadit mezi čistý prezidentský nebo parlamentní systém. Podle teorií autorů M. Duvergera nebo G. Sartoriho lze Ukrajinu řadit mezi tzv. semiprezidentský systém. Po celou dobu je charakteristickým rysem přímá volba prezidenta. Další teorie autorů Shugarta a Careyho, která je aplikovatelná na politický systém Ukrajiny po přijetí Ústavy, kdy prezident je nadále volen přímo občany země, ale další složka exekutivní moci, tj. vláda, je odpovědná jak hlavě státu, tak parlamentu. Poslední zmíněná teorie autorů Antoszewskieho a Herbuta je také aplikovatelná na ukrajinský politický systém.

Závěr

Ukrajina se začala utvářet jako nezávislý stát a formovat si svůj politický systém na začátku 90. let 20. století. K vyhlášení nezávislosti státu vedly ukrajinskou komunistickou elitu probíhající události v Sovětském svazu.

Cílem práce bylo sledovat roli prezidenta ve vývoji politického systému na Ukrajině, s ohledem na proces přijímání Ústavy a roli ostatních aktérů. Aby stanovený cíl mohl být splněn, bylo zapotřebí uvést historický kontext. Stručný popis situace a událostí, které probíhaly v Sovětském svazu za vlády Michaila Gorbačova, napomohly k utváření opozice a postupnému boji za nezávislost. Teprve nezávislá Ukrajina mohla zřídit institut ukrajinského prezidenta. Podle vzoru návrhu, který byl vytvořen pro sovětského prezidenta, se začínala budovat podoba funkce prezidenta Ukrajiny.

V práci jsem čerpala z literatury, internetových zdrojů a zákonů Ukrajiny, uváděných na webových stránkách Nejvyšší rady. Použitá literatura v práci vychází především z cizojazyčných titulů, které nabízí národní a vědecká knihovna České republiky a Slovenska. Některé knižní tituly patří do domácí sbírky mých ukrajinských přátel. Knihy v českém jazyce týkající se problematiky předložené práce jsou v českém prostředí velkým nedostatkem.

Práce byla rozdělena do kapitol, podle vývoje situace na Ukrajině. Mezi kapitolami je začleněna teoretická část, týkající se klasifikace demokratických politických systémů. Která je následně aplikována v poslední kapitole na politický systém Ukrajiny po přijetí ukrajinské Ústavy. Teoretická část týkající se volebních systémů je využita jednak pro volby prezidentské tak parlamentní.

První kapitola obsahuje díky zavedené Perestrojce a Glasnosti změnu veřejného mínění. Na tuto změnu se podepsala především i havárie jaderného reaktoru, která vyvolala v Sovětském svazu značnou nespokojenost. V důsledku postupného uvolňování cenzury ve společnosti a neschopnosti stávajícího establishmentu adekvátně reagovat na následky havárie, vyvolalo v zemi masové protesty vůči

režimu. Ruku v ruce se začaly utvářet první neformální skupiny a na ně navazovat politická hnutí a politické strany, vystupující proti centrální nadvládě Komunistické strany.

V roce 1991 došlo v myšlení ukrajinské komunistické elity k zásadní změně. Od voleb v roce 1990 probíhala ideově-politická adaptace komunistických elit na nové podmínky. Příčiny politických změn lze shrnout do pár bodů. Neschopnost řešit krizi v ekonomice podlomila důvěru ukrajinských komunistů k SSSR. V letech 1989–1990 probíhaly demonstrace a stávky, kterých se účastnily stovky tisíc lidí. Vláda se neopovážila proti nim použít sílu. Glasnost umožnila občanům se dozvědět pravdu o zločinech sovětského režimu. Kvalifikovaní ukrajinští straníci si velmi rychle uvědomili kariérní možnosti v nových podmínkách a rozšířili své kompetence. Pozice v republikových orgánech poté umožnila postupné projednávání a schvalování řady zákonných dokumentů směřujících Ukrajinu k samostatnosti. Ukrajina neměla původně v plánu vystoupit ze SSSR. Ukrajinské vedení se připravovalo ještě v polovině roku 1991 přijmout novou svazovou smlouvu. Jenže krize vlády v SSSR a puč zorganizovaný konzervativní skupinou v srpnu 1991 urychlily rozpad Sovětského svazu.

Přijetím Aktu o vyhlášení nezávislosti se vedení Ukrajinské SSR ocitlo v čele nezávislého státu a stalo se odpovědným za řešení ekonomických, sociálních, politických a bezpečnostních problémů země. Vedení nebylo schopno zformulovat ideologii nového státu a rovněž chyběla elita schopná převzít moc takřkajíc v nové kvalitě.

Nově utvořený stát, v rámci své právní obhájitelnosti, převzal sovětskou Ústavu s menšími změnami z roku 1978 a doplnil jí o institut prezidenta. Na základě tohoto dokumentu se začaly mísit prvky sovětského systému, systému prezidentského a parlamentního systému. Vytvořil se jakýsi hybrid mezi systémy. Prezident byl přímo volen a měl právo navrhnout zákony, v oblasti ekonomické měl právo vydávat dekrety se silou zákona. Jmenoval předsedu vlády a vládu, jejíž jmenování měl právo schválit

parlament. V následujícím vývoji země bylo obtížné určit pravomoci jednotlivých složek státní moci. Nejvyšší rada v čele s nomenklaturní elitou neměla v plánu postoupit své pravomoci, zatímco nový prezident usiloval o zvýšení svých.

První prezident Ukrajiny Leonid Kravčuk se musel vyrovnat s nelehkou ekonomickou situací. Jeho prezidentské období spadá do velmi náročné doby spojené s budováním ukrajinské státnosti. Ve svém plánu měl nový prezident zavést ekonomické reformy, privatizaci, ukrajinštinu jako jediný úřední jazyk a přijetí nové Ústavy. Tyto plány se mu však nepodařilo prosadit. Současně Ústavní komise vypracovávala návrh Ústavy. První z návrhů byl předložen k veřejnému projednání. Návrh doplněn o změny podle výsledků veřejné diskuse byl spíše pro prezidentský. Neustálé spory prezidenta s Nejvyšší radou brzdily přijetí nové konstituce. Debaty, týkající se rozdělení pravomocí mezi legislativu a exekutivu se stávaly ostřejšími a komplikovaly politické rozhodování jednotlivých institucí. Do diskusí se postupně přidala i vláda. V tomto složení se orgány navzájem při jednání blokovaly a situace vedla k tomu, že nebylo možno provést potřebné hospodářské a politické reformy. Situace vyvrcholila ve vyhlášení předčasných parlamentních a prezidentských voleb. Souhlas prezidenta Kravčuka s předčasnými volbami, byl v postsovětském prostoru unikátní. Diskuse o návrhu nové Ústavy se ovšem neutišila. Požadavky na změnu směřovaly ke snížení pravomocí prezidenta. Nový návrh upřednostňoval zavedení parlamentně-prezidentské republiky. Bohužel ani tento návrh se neshledal se šťastným koncem. Žádný z aktérů nechtěl postoupit své pravomoci. Díky úpravě Ústavy se Nejvyšší rada přiblížila klasickému parlamentnímu tělesu. Ovšem jak bylo typické pro komunistický režim, její postavení formálně nadřazeného orgánu nad ostatními ústavně-politickými institucemi zůstalo zachováno. Funkce prezidenta vedle parlamentu byla velmi slabá.

Výsledky předčasných parlamentních voleb, pro které byl zachován dvoukolový většinový systém s různými omezeními, poukázaly na nevhodnost tohoto systému. V jehož důsledku se vytvořil vysoce fragmentovaný parlament se značnou převahou nestranických kandidátů. Slabě strukturované politické strany byly chápány spíše jako zájmové skupiny či podpůrné struktury reprezentující jednotlivce či oligarchické

skupiny, než strany prosazující srozumitelnou ideologii či politický program. Volbami se projevila velká regionální odlišnost jednotlivých oblastí a prokázalo se, že žádná strana nemá celostátní podporu voličů.

Volbami do Nejvyšší rady se změnila i její pozice. Parlamentní volby vedly k atomizaci parlamentu, který nebyl schopný se sjednotit ve svém rozhodnutí. Ukrajině chyběl pevný stranický systém. Díky neshodám uvnitř parlamentu začala vynikat a sílit pozice prezidenta.

Druhé prezidentské volby konané v létě 1994 vyhrál v druhém kole L. Kučma. Teorie delegativní demokracie vystihuje politickou aktivitu nově zvoleného prezidenta. Od samého počátku své politické působnosti usiloval o výrazně silné postavení své funkce. Neustávající boj mezi Nejvyšší radou a prezidentem se snažil řešit vydáváním dekretů, které se týkaly provedení strukturních změn a zajištění vedení v oblasti státní výkonné moci. Dekrety umožňovaly prezidentovi například řídit činnost vlády nebo zřídit Radu regionů, která mu sloužila jako poradní orgán. Musím poznamenat, že vydávané dekrety byly často v rozporu s Ústavou a ukrajinskými zákony.

Kučma ve svém prezidentském období razantně pozměnil zahraniční politiku Ukrajiny. Vyžadoval, aby Ukrajina byla v mezinárodních vztazích považována za aktivního činitele a jednalo se s ní na principu rovný s rovným. Ukrajina podepsala prozatímní dohodu o partnerství a spolupráci s Evropskou unií. Stala se členem Rady Evropy. Zapojila se jako první z bývalých republik SSSR do programu NATO Partnerství pro mír a podepsala smlouvu o nešíření jaderných zbraní.

Do té doby než bude přijata a odsouhlasena nová Ústava Ukrajiny, podal prezident návrh na podepsání Konstituční dohody. Návrh, který byl předložen Nejvyšší radě k projednání, byl doplněn o podstatné změny. Byl založen na prezidentsko-parlamentním systému s výraznou rolí prezidenta. Parlament nebyl schopný zákon schválit ústavní většinou. Opozice spatřovala v Konstituční dohodě ustanovení autoritarismu a nazvala ji protiústavním dokumentem. Pod výhrůžkou referenda

o důvěře parlamentu nebo prezidentovi, byl nakonec zákon podepsán. Nová Ústava měla být podle této dohody, od jejího podpisu, přijata do jednoho roku.

Funkční období prezidenta Kučmy lze shrnout do základních bodů, které charakterizuje teorie delegativní demokracie. Prezident je volen v přímých volbách, díky nim disponuje silným mandátem. Slabá strukturovanost stranického systému v Nejvyšší radě způsobila její oslabení na moci. Podporu prezident nehledá u politických stran, ale u různých hnutí. V případě Kučmy se jednalo o vlivné regionální elity. Podepsáním Konstituční dohody došlo k neúměrnému posílení exekutivy na úkor ostatních složek moci.

Konečným schválením Ústavy Ukrajiny, byly rozděleny pravomoci mezi prezidenta a Nejvyšší radu. Prezident podle Ústavy disponuje rozsáhlými pravomocemi a zastává v zemi významnou politickou funkci. Jeho role se odráží v silném mandátu, který získává prostřednictvím voleb přímo od občanů Ukrajiny. Ukrajinská republika je charakterizována jako prezidentsko-parlamentní režim podle autorů M. Shugarta a J. Careyho. Ukrajinský politický systém zapadá i do klasifikace poloprezidentského režimu klasických autorů G. Sartoriho a M. Duvergera. Mimo jiné splňuje i sedm obecných kritérií poloprezidentského modelu podle polských politologů A. Antoszewskieho a R. Herbuta.

Role prezidenta se v utváření politického systému často měnila. Pro Ukrajinu znamenala vytvořená funkce prezidenta něco nového. První prezident se musel s touto rolí doslova poprat. Nejenže čelil Nejvyšší radě, které zůstalo postavení formálně nadřazeného orgánu nad ostatními institucemi, jak bylo typické pro komunistický režim. Musel se také vyrovnat s nelehkou ekonomickou situací země. L. Kravčuk nepařil jen mezi tzv. reprezentativní prezidenty, ale svým rozhodnutím ovlivňoval celou exekutivní složku moci. Prezident musel čelit rozporům jak s parlamentem, tak i s vládou. Vzniklé trojvládí nakonec vedlo k předčasným parlamentním i prezidentským volbám. Nevhodně zvolen volební systém pro parlamentní volby způsobil velkou atomizaci parlamentu, který nebyl schopen se politicky sjednotit. Byl

tvořen především nestranickými politiky, kteří podporovali návrhy nově zvoleného prezidenta L. Kučmy. Slabá strukturovanost stranického systému v parlamentu vedla k posilování moci prezidenta. Prezident vydával dekrety a činil rozhodnutí mnohdy na hranici v rozporu s Ústavou a zákony. Prezident pod výhružkami, nejčastěji o vypsání referenda o důvěře, měl vliv na parlament a jeho rozhodování. To se prokázalo jak u podpisu Konstituční dohody, tak samotné Ústavy Ukrajiny. Nově přijatou Ústavou byly sníženy pravomoci prezidenta, ale i přesto zůstává dominantní složkou v politickém systému Ukrajiny.

Resumé

This bachelor's thesis is focused on the development of Ukraine's political system with the main role of President. What changed the president's role in the adoption of the Constitution and the relation to other participants. For this purpose it is used semi-presidential system theory and the theory of delegative democracy.

Based on the events in late 80's and 90's, began to be formed various movements and political parties in Ukraine. These new political actors participated in the first pro-democratic elections. After the elections in 1990 the system was changed to a parliamentary system. Another change of the system was done by the newly created position of President of the USSR, which brought with it extensive powers of the head of the state. M. Gorbachev's government, the poor economic situation and the August coup led to the adoption of the Act of Declaration of Independence of Ukraine.

The newly formed State had adopted the Soviet Constitution, which had the presidential institute added. The term of office of the first president Leonid Kravchuk was undoubtedly a very difficult time, connected with the building of Ukrainian statehood and poor economic situation. The president was trying to expand his competences and strengthen his power. Although, the Parliament, which remained in strong position, blocked the president's decision in the process of adopting a new Constitution. Conflict between president and parliament joined the government, which represented an unacceptable situation that led to the announcement of early presidential and parliamentary elections. Parliamentary elections were lengthy and due to poorly chosen electoral system, which had proved unsuitable, formed a highly fragmented parliament. Weak structured party system in Parliament led to the strengthening of the power of the president. The second president Leonid Kuchma made efforts to establish a semi-presidential system with the dominant role of President. The President published the decrees and had an influence on parliament and its decisions, mostly under threat on referendum of the trust. The Supreme Council, in order to not lose their power in the process of constitution-making, approved a new

constitution in June 28, 1996, with which in fact was not satisfied any of the key political actors. The Constitution constructs a Constitutional and political regime as a semi-presidential, empowered by the strong president's position and very weak status of the government that is responsible to the two components of power - Parliament and President.

The Bachelor's thesis has brought changes in the role of the President in shaping the political system since independence of Ukraine to the adoption of the Constitution of Ukraine. When his position was weak and vice versa when the president constituted the dominant component of power in the state.

Seznam pramenů a literatury

Seznam literatury

Aleksejev, Ju., M. – Kulčyckyj, S., V. – Sljusarenko, A., H. (2000). *Ukrajina na zlami istoryčnych epoch: Deržavotvorčyj proces 1985–1999* (Kyjiv: JeksOb).

Andrusečko, P. (2007). Leonid Kravčuk – mezi komunismem a demokracií. *Ukrajinský žurnál*. No. 2, s. 47–49).

Antoszewski, A. – Herbut, R. (2001). *Systemy polityczne współczesnego świata* (Gdańsk: Arche).

Ball, A., R. (1988). *Modern Politics and Government* (London: Macmillan).

Bankowicz, M. (1997). Typy současné demokracie. *Parlamentní zpravodaj*. Vol. 3, No. 6, s. 221–223.

Bilenčuk, P., D. – Kampo, V., M. (1997). *Osnovy konstytucijnoho prava Ukrajiny: navčal'no-metodyčni materialy dlja vykladačiv ta studentiv juridičnych special'nostej* (Kijiv: Venturi).

Bilous, A. (1992). Bahatopartijnist' v Ukrajinі: porivnjaľnyj ohľad. *Sučasnist'*. No. 6, s. 108–119.

Birch, S. (1995). The Ukrainian Parliamentary and presidential Elections of 1994. *Electoral Studies*. Vol. 14, No. 1, s. 93–99.

Bischof, H. (1994). *Die Ukraine: Zeit der Unabhängigkeit* (Bonn: Friedrich-Ebert-Stiftung, Abt. Außenpolitikforschung).

Bojko, O. – Goněc, V. (1997). *Nejnovější dějiny Ukrajiny* (Brno: Jota).

Bos, E. (2010). Das politische System Ukraine. In: Ismayr, V. (ed.), *Die politischen Systeme Osteuropas* (Wiesbaden: Vs Verlag Für Sozialwissenschaften), s. 527–577.

Cabada, L. – Ženíšek, M. (2003). *Smíšené volební systémy* (Dobrá voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk).

Cabada, L. (2008). Ukrajina: Hybridní demokracie mezi Evropou a Ruskem. In: Cabada, L. a kol., *Nové demokracie střední a východní Evropy* (Praha: Oeconomica), s. 399–416.

Crozier, B. (2004). *Vzestup a pád Sovětské říše* (Praha: BB/art).

Čalenko A., (2009). *Žena Kučmy, uznáv o povede muža, rešila: eto šutka* (<http://www.segodnya.ua/ukraine/zhenakuchmyuznavopobedemuzhareshilaetoshutka.html>, 5. 3. 2014).

Futej, B. (2005). *Stanovlennja pravovoji deržavy v Ukrajinі: 1991–2005* (Kyjiv: Jurinkom Inte).

Haj-Nyžnyk, P. (2012). Vynyknennja peršych polityčnych partij v URSSR, utvorennja Narodnoho Ruchu Ukrajiny ta joho pozycja ščodo Cojuznoho dohovoru (1989–1991). *Gileja*. No. 57, s. 127–133.

Haraň, O., V. (1993). *Ubyty drakona: z istoriji Ruchu ta novych partij Ukrajiny* (Kyjiv: Lybid’).

Heywood, A. (2004). *Politologie* (Praha: Eurolex Bohemia).

Hloušek, V. (2007). Parlamentní a prezidentské demokracie. In: Hloušek, V. – Kopeček, L. eds. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie* (Brno: Masarykova univerzita), s. 193–202.

Hloušek, V. – Kopeček, L. (2007). Hybridní demokracie. In: Hloušek, V. – Kopeček, L. eds. *Demokracie: teorie, modely, osobnosti, podmínky, nepřátelé a perspektivy demokracie* (Brno: Masarykova univerzita), s. 285–295.

Hloušek, V. – Kopeček, L., – Šedo, J. (2011). *Politické systémy* (Brno: Barrister&Principal).

Huntington, S. (2008). *Třetí vlna: Demokracie na sklonku dvacátého století* (Brno: CDK).

Chart, G. (1992). *Roccija potřjasajet mir: Vtoraja rus. revoljucija i jee vozdejstviye na Zapad* (Moskva: Novosti).

Kasjanov, G. (2007). Ukrajina 1991. *Ukrajinský žurnál*. No. 2, s. 44–46.

Klokočka, V. (1996). *Ústavní systémy evropských států* (Praha: Linde).

Klokočka, V. (1993). *Politická reprezentace a volby v demokratických systémech* (Praha: Aleko).

Kopeček, L. – Kubová, O. (2004). Ukrajina. In: Kubát, M. a kol., *Politické a ústavní systémy zemí středovýchodní Evropy* (Praha: Eurolex Bohemia), s. 402–431.

Kubát, M. (2007). Politické režimy – formy vlády; Političtí aktéři – zájmové skupiny a politické strany; Volby a volební systémy. In: Cabada, L., Kubát, M. a kol., *Úvod do studia politické vědy* (Plzeň: Aleš Čeněk), s. 185–201; 204–226; 251–303.

Kubiček, P. (1994). Delegative democracy in Russia and Ukraine. *Communist and Post-Communist Studies*. Vol. 27, No. 4, s. 423–441.

Kubová, O. (2002). Ústavní systém Ukrajiny. *Středoevropská politická studie*. Vol. 4, No. 1.

Kul'čyckyj, V., S. (1996). *Istorija deržavy i prava Ukrajiny* (Lviv: Cvit).

Lebeda, T. (2004). Stručný přehled volebních systémů. In: Novák, M. – Lebeda, T. a kol., *Volební a stranické systémy. ČR v mezinárodním srovnání* (Dobrá voda u Pelhřimova: Aleš Čeněk), s. 19–43.

Linz, J., J. – Stepan, A. (1996). *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (London: The Johns Hopkins University Press).

Lycenkov, C. (2001). *Konstytucija Ukrajiny 1996 roku: vytoky, zdobutky, perspektyvy* (Kyjiv: Bibliotěčka ukrajinoznavcja).

Malia, M. (2004). *Sovětská tragédie. Dějiny socialismu v Rusku v letech 1917–1991* (Praha: Argo).

Masol, V. (1993). *Upuščennyj šans* (Kiev: Molod').

Michajlovskaja, E. (1992). *Ukraine: political parties and organisations* (Moscow: Panorama).

Mlejnek, J. (2004). Ukrajinské volby – krajina před čtvrtým kolem. *Revue Politika*. 20. 12. 2004 (<http://www.revuepolitika.cz/clanky/734>, 12. 3. 2013).

Moulis, V. (2010). Reformátor Gorbačov. In: Švankmajer, M. – Veber, V. a kol., *Dějiny Ruska* (Praha: Lidové noviny), s. 463–477.

Myronenko, O., M. (1997). *Istorija Konstytuciji Ukrajiny* (Kijiv: In Jure).

Novák, M. (1997). *Systémy politických stran* (Praha: Sociologické nakladatelství).

Ott, A. (1995). *Die politischen Parteien in der Ukraine* (Köln: Bundesinstitut für Ostwissenschaftliche und Internationale Studien).

Národní knihovna České republiky (2006). *Doporučení pro přepis nelatinkových písem do latinky* (Praha: Národní knihovna ČR).

Pohorilka, V., F. – Šemšučenko, Ju., S. – Jevdokymova, V., O. (2000). *Konstytucija nezaležnoji Ukrajinny: Navčal'nyj nosibnik* (Kyjiv: Insytut deržavy i prava).

Potichnyj, P. (1994). *Formation of political parties in Ukraine* (Köln: Bundesinst. für Ostwiss. und Internat. studien).

Potichnyj, P. (1992). *The multi-party system in Ukraine* (Köln: Bundesinst. für Ostwiss. und Internat. studien).

Rjabčuk, M. (2007). Změna proporcí. *Ukrajinský žurnál*. No. 2, s. 40–43.

Rakitskij, B., V. – Rakitskaja G., Ja. (1990). *Strategija i taktika perestrojki* (Moskva: Nauka).

Rudyč, F., M. – Bezverchij, V., B. – Kyryčenko, M., H. (1995). *Polityčni struktury ta procesy v sučasnij Ukrajinii* (Kyjiv: Instytut nacional'nych vidnocyn i politolohiji).

Rusnačenko, A. (1992). Problemy robitnyčoho Ruchu v sučasnij Ukrajinii. *Sučasniš'*. No. 12, s. 39–45.

Říchová, B. (2002). *Úvod do současné politologie. Srovnávací analýza demokratických politických systémů* (Praha: Portál).

Sartori, G. (2001). *Srovnávací ústavní inženýrství. Zkoumání struktur, podnětů a výsledků* (Praha: Slon).

Shugart, M., S. – Carey, J., M. (1997). *Presidents and Assemblies. Constitutional Design and Electoral Dynamics* (Cambridge: Cambridge Universtiy Press).

Sládek, Z. (2010). Ruská říše a její kontinuita. In: Švankmajer, M. – Veber, V. a kol., *Dějiny Ruska* (Praha: Lidové noviny), s. 478–497.

Tanjuk, L., C. (1991). *Chronika oporu* (Kyjiv: Vik-Dnipro).

Weber, M. (1947). *Theory of Social and Economic Organization* (London: Hodge).

Wiatr, J., J. (1999). *Socjologia polityki* (Warszawa: Scholar).

Wilson, A. (1997). The Ukrainian Left: In Transition to Social Democracy or Still in Thrall to the USSR? *Europe-Asia Studies*. Vol. 49, No. 7, s. 1293–1316.

Seznam internetových zdrojů

BBC (1990). *Ukraina 1990–2006. Revolucija na granite* (http://www.bbc.co.uk/russian/specials/1018_ukraine_history/page2.shtml, 2. 1. 2014).

Byblyoteka onlajn (2006). *Konstytucijnyj proces. Osnovni položennja konstytuciji Ukrajiny* (<http://readbookz.com/book/170/5290.html>, 4. 3. 2014).

Elektronna biblioteka Ukrajiny (2011). *Suspil'stvo* (<http://uateka.com/uk/article/society/1201>, 2. 3. 2014).

Skrobach, B. (1994). *1994 Presidential election. First Round* (http://www.skrobach.com/el_ind.htm, 2. 3. 2014).

Ukrajina (1995). *Konstytucijnyj dohovir* (<http://www.litopys.com.ua/encyclopedia/utverdzhennja-nezalezhno-ukra-ni/konstituts-y-niy-dogov-r-/>, 2. 2. 2014).

Verchovnaja Rada Ukrajiny (1992). *Zacidannja dvadcat' červete* (http://static.rada.gov.ua/zakon/sk11/BUL15/200292_24.htm, 8. 1. 2014).

Prameny

Ukaz prezidenta Ukrajiny č. 512/1994 *Poločennja pro porjadok pidhotovki i vnesennja projektiv ukaziv i rozporjadžeň Prezidenta Ukrajiny* (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/512/94/ed19940910>, 7. 12. 2013).

Vidomosti Verchovnoji rady č. 33/1991, *Pro prezidenta Ukrajinskoji RSR* (<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1295-12>, 20. 3. 2013); *Pro zachuvannja posta Prezydenta Ukrajinskoji RSR i vnesennja zmin ta dopovneň do Konstytuciji Ukrajinskoji RSR* (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1293-12/ed19910705>, 20. 3. 2013).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 35/1991, *Postanova Verchovnoji rady Ukrajinskoji RSR pro koncepciju novoji konstytuciji Ukrajiny* (<http://gska2.rada.gov.ua/site/const/post/1213.html>, 5. 1. 2014).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 38/1991, *Postanova Verchovnoji rady Ukrajinskoji RSR pro prohologšennja nezaleznosti Ukrajiny* (http://gska2.rada.gov.ua/site/postanova/akt_nz.htm, 5. 1. 2014).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 20/1992, *Pro vncennja zmin i dopovneň do Konstytuciji Ukrajiny* (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2113-12/ed19920214>, 8. 12. 2013).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 28/1992, *Pro vnesennja zmin Zakonu Ukrajinskoji RSR. Pro miscevi Rady narodnych deputativ Ukrajinskoji RSR ta misceve samovrjaduvannja* (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2234-12/ed19920326>, 9. 1. 2014).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 37/1992 *Postanova Verchovnoji Rady Ukrajiny pro projekt novoji Konstytuciji Ukrajiny* (<http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2525-12?test=4/UMfPEGznhhh4D.ZiAOXoJLHI4.Ys80msh8Ie6>, 5. 4. 2013).

Vidomosti Verchovnoji Rady č. 2/1993 *Pro tymčasove delehuvannja Kabinetu Ministriv Ukrajiny povnovažeň vydavati dekreti v sferi zakonodavčoho rehuljuvannja* (<http://zakon.nau.ua/doc/?code=2796-12>, 7. 1. 2014).

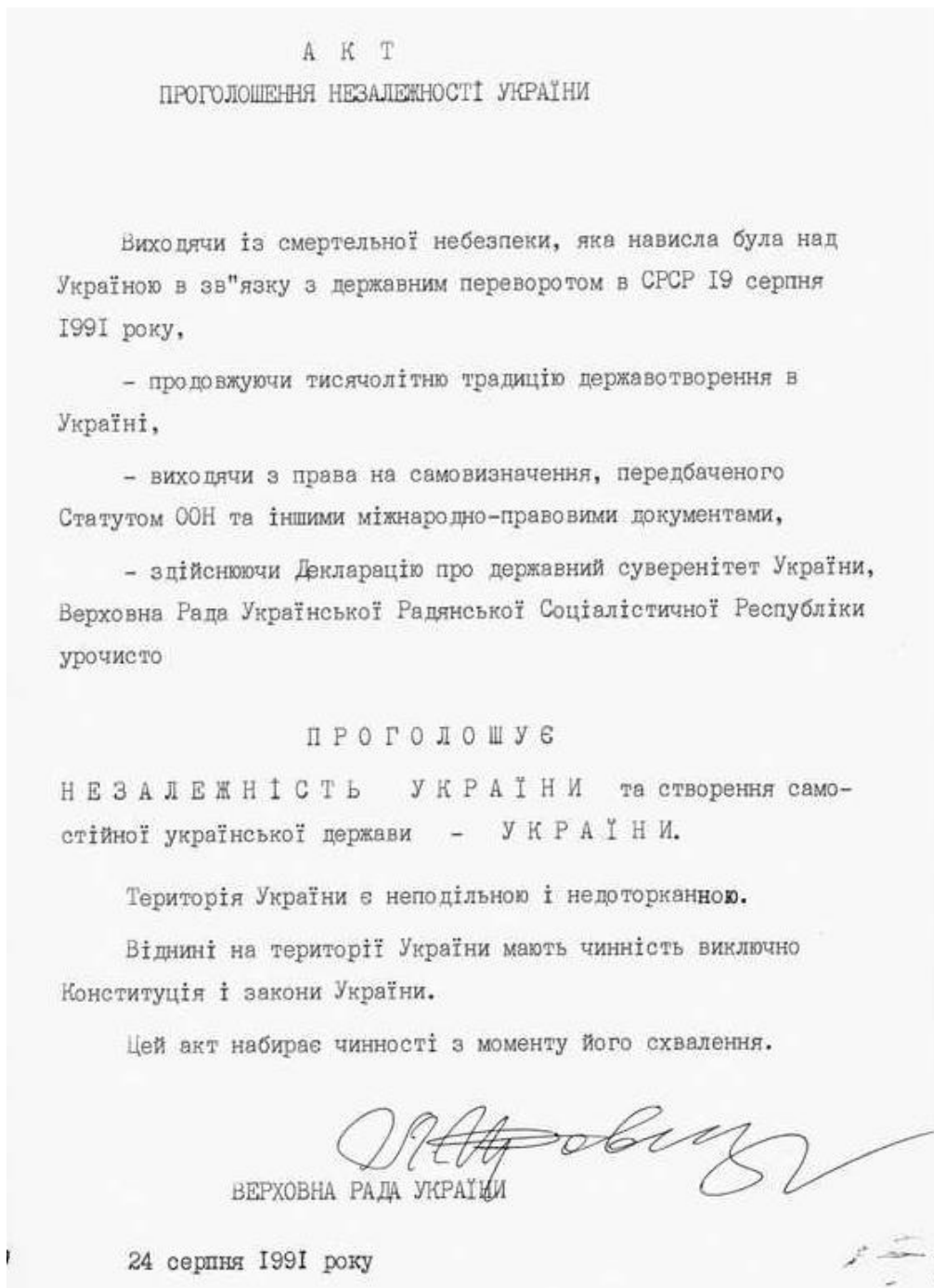
Vidomosti Verhovnoji Rady č. 42/1993 *Projekt novej Konstituciji Ukrajiny* (<http://constituanta.blogspot.cz/2012/10/1993.html>, 4. 1. 2014).

Vidomosti Verhovnoji Rady č. 18/1995, *Konstitucijnyj Dohovir* (<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1%D0%BA/95-%D0%B2%D1%80/ed19950608?test=4/UMfPEGznhhh4D.ZiAOXoJLHI4.Ys80msh8Ie6>, 15. 3. 2013).

Vidomosti Verhovnoji Rady č. 30/1996, *Konstitucija Ukrajiny* (<http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/ed19960628>, 25. 3. 2013).

Přílohy

Příloha č. 1

Zdroj: Národní archivní fond Ukrajiny. *Postanова Verhovnoji rady Ukrajinskoji RSR pro prohološennja nezaležnosti Ukrajiny* (<http://www.archives.gov.ua/Sections/Nezalezhnist/D-files-4.php?14>, 6. 4. 2014).

Закон Української Радянської Соціалістичної Республіки
ПРО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНСЬКОЇ РСР

Стаття 1. Відповідно до Конституції Української РСР Президент Української Радянської Соціалістичної Республіки є найвищою посадовою особою Української держави главою виконавчої влади.

Повноваження Президента Української РСР визначаються Конституцією Української РСР.

Стаття 2. Президентом Української РСР може бути громадянин Української РСР не молодший тридцяти п'яти років на день виборів.

Одна й та ж особа не може бути Президентом Української РСР більше двох строків підряд.

Президент Української РСР не може бути народним депутатом, займати будь-яку посаду у державних органах і громадських об'єднаннях, а також в інших організаціях та займатися комерційною діяльністю.

Якщо особа, яка обрана Президентом Української РСР, є народним депутатом, то її депутатські повноваження припиняються з моменту вступу на посаду.

Порушення вимог цієї статті викликає втрату президентських повноважень, обрана особа не може бути приведена до присяги.

Стаття 3. Порядок проведення виборів Президента Української РСР визначається Законом про вибори Президента Української РСР.

Стаття 4. Президент Української РСР вступає на посаду з моменту прийняття присяги.

При вступі на посаду Президент Української РСР приносить присягу такого змісту: «Урочисто присягаю народові України при здійсненні повноважень Президента Української Радянської Соціалістичної Республіки суворо додержувати Конституції і законів Української РСР, поважати і охороняти права і свободи людини і громадянина, захищати суверенітет Української РСР, сумлінно виконувати покладені на мене високі обов'язки».

Присяга приноситься Президентом Української РСР не пізніше як у п'ятнадцятиденний строк після офіційного оголошення результатів виборів. Дату принесення присяги визначає Верховна Рада Української РСР.

Президент Української РСР приносить присягу в урочистій обстановці на засіданні Верховної Ради Української РСР, тримаючи Конституцію Української РСР.

Приведення Президента Української РСР до присяги проводиться Головою Верховної Ради Української РСР або особою, яка виконує його обов'язки.

Стаття 5. Президент Української РСР вправі брати участь у засіданнях Верховної Ради Української РСР, в обговоренні питань, внесених на її розгляд.

Президент підписує закон, прийнятий Верховною Радою Української РСР, не пізніше як у десятиденний строк з дня передачі його на підпис.

У разі незгоди з законом Президент вправі не пізніше як у двотижневий строк повернути його із своїми запереченнями до Верховної Ради Української РСР для повторного обговорення і голосування. Якщо Верховна Рада Української РСР більшістю голосів підтвердить раніше прийняте нею рішення, закон вважається прийнятим. Президент зобов'язаний підписати його у десятиденний строк з дня повторної передачі його на підпис.

Стаття 6. Президент Української РСР здійснює свої повноваження, спираючись на Кабінет Міністрів Української РСР, може створювати необхідні управлінські і консультативні структури.

Стаття 7. Президент Української РСР на основі і на виконання Конституції і законів Української РСР в межах своєї компетенції видає укази, які є обов'язковими до виконання на території Української РСР.

Президент Української РСР має право скасовувати постанови і розпорядження Кабінету Міністрів Української РСР, Уряду Кримської АРСР, акти міністерств Української РСР, інших підвідомчих йому органів виконавчих комітетів місцевих Рад народних депутатів Української РСР, а також зупиняти дію рішень органів виконавчої влади Союзу РСР на території Української РСР, якщо вони суперечать Конституції Української РСР і законам Української РСР.

Стаття 8. Президент не може передавати свої повноваження іншим особам або органам.

Стаття 9. Президент Української РСР користується правом недоторканості.

За посягання на честь і гідність Президента винні особи підлягають відповідальності згідно з чинним законодавством.

Звання Президента Української РСР охороняється законом.

Стаття 10. Президент Української РСР виконує свої обов'язки до вступу на посаду новообраного Президента, крім випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 114 Конституції Української РСР.

Звання Президента зберігається за ним довічно.

Стаття 11. Порядок фінансового та матеріально-технічного забезпечення державної діяльності Президента Української РСР визначається законодавством Української РСР.

Голова Верховної Ради
Української РСР
Л. КРАВЧУК.
м. Київ,
5 липня 1991 року

Zdroj: Haj-Nyžnyk, P. *Zakon URSS pro prezidenta Ukrajinskoji RSR* ([http://www.haj-nyzhnyk.in.ua/doc2/1991%20\(07\)%2005.zakon.php](http://www.haj-nyzhnyk.in.ua/doc2/1991%20(07)%2005.zakon.php), 13. 4. 2014).